

VIRHEPÄÄTELMÄ ARGUMENTAATIOTEOREETTISENA KÄSITTEENÄ

Mari Kalpio

Filosofian pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2004

Yhteiskuntatieteiden ja

filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Virhepäätelmä argumentaatioteoreettisena käsitteenä

Mari Kalpio

Ohjaaja Eerik Lagerspetz

Filosofia

Maaliskuu 2004

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

52 sivua

Pro gradu -tutkielman aiheena on virhepäätelmä ja sille annettu merkitys pätevyyden ja toisaalta vakuuttavan argumentaation tutkimuksessa. Tarkastelemalla perinteisesti informaalille virhepäätelmille annettua asemaa tulevat esille puhtaan formaalin ja toisaalta formaalisuudesta irtisanoutuvan ajattelun ansiot ja viat. Virheellinen päättely näyttäytyy tutkielmassa toisaalta kontekstiin liittyvänä, jolloin voimme ymmärtää, kuinka yhdessä dialogeissa epäuskottava argumentointi voi olla toisenlaisiin ensisijaisiin päämääriin suuntautuneessa keskustelussa täysin hyväksyttävää. Toisaalta virhepäätelmälle esitetään aristoteelisessa hengessä määritelmä tahallisesti pettävänä sofistisena taktiikkana. Tutkielmassa havaitaan formaalisuuden asteita erottavan tutkimuksen tarve, ja osoitetaan kuinka virhepäätelmien analyysi samalla nostaa esiin kysymyksiä sekä pätevyyden ja rationaalisuuden keskinäisestä sidoksesta että inhimillisen tiedon luonteesta. Samalla löydetään informaalille logiikalle keskeisiä yhteisiä piirteitä, kuten käsitys tiedon tuottamisesta luonteeltaan dialektisena ja reflektiivisenä toimintana. Lisäksi tutkielmassa tuodaan virhepäätelmien kautta esille formaaliin logiikkaan argumentaatioteorioiden näkökulmasta kohdistettua kritiikkiä ja pyritään arvioimaan sen osuvuutta ja oikeutusta.

Avainsanat: argumentaatioteoria, informaalinen logiikka, virhepäätelmä, pätevyys, rationaalisuus, Douglas Walton, Stephen Toulmin.

Sisällys

JOHDANTO	1
1. Formaalin ja informaalin logiikka	4
2. Luonnollisen kielen dialogit	7
3. Virhepäätelmä	16
3.1 Standardikäsitys virhepäätelmästä	19
3.2 Pragmaattinen teoria virhepäätelmästä	22
3.3 Toulmin virhepäätelmästä	28
4. Argumentaatioteoria ja epistemologia	30
5. Pätevä päättely	33
6. Kehäpäätelmä virhepäätelmänä	35
7. Virhepäätelmä rationaalisuudessa epäonnistumisena	38
PÄÄTÄNTÖ	45

Lähteet

JOHDANTO

Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella virhepäätelmää, so. sen määritelmää ja erityispiirteitä, dialogisuuden ja rationaalisuuden kautta. Lähtökohtana on käsitys, että virhepäätelmän, päättelyn pätevyyden ja rationaalisuuden käsitteitä on mahdollista hahmottaa vain luonnollisen kielen dialogeja tarkastelemalla ja analysoimalla argumentaation rakennetta sekä argumenttien arvioinnin kriteerejä sofistikoituneesta, mutta joustavasta teoreettisesta näkökulmasta.

Pohdittavina ovat samalla formaalisuuden, virhepäätelmän, dialogityypin ja pätevyyden käsitteiden käyttö. Nämä kootaan yhteen informaalisen logiikan näkökulmasta – siinä määrin kuin se on tietyksi yhdeksi kannaksi määriteltävissä – ja havaitaan, kuinka ne ovat yhteydessä filosofisiin kysymyksiin tiedosta ja rationaalisuudesta. Tutkielman lähtökohtana on kanadalaisten loogikkojen Douglas N. Waltonin ja John Woodsin käsitys 'formaalin' käsitteen monitasoisuudesta sekä sovellettavuudesta monenlaisiin virheellisiin päättelysuorituksiin sekä logiikan että toisaalta luonnollisen kielen argumenteissa. Työssä käsitellään lyhyesti myös Stephen Toulminin jo 1950-luvulla alkanutta formaalin logiikan ja sen sovelluskentän kritiikkiä, joka on Toulminin ajattelussa ilmennyt toisaalta laajana ja oivaltavana käsityksenä ihmisen rationaalisuuden kyvystä ja luonteesta, mutta toisaalta – kuten tutkielmassa pyritään osoittamaan – jäänyt suhteessa virhepäätelmien tutkimukseen argumentaatioteorian keskeisenä osana samantapaiseen epäanalyttiseen tilaan kuin hänen kritisoimansa formaalinen logiikka. Samalla tutkielmassa pohditaan Toulminin yhteyttä informaalisen logiikan suuntaukseen argumentin rakenteen ja rationaalisuuden määritelmän kautta.

Argumentaatio on monitasoista toimintaa, johon liittyy kiinnostavia filosofisia ja loogisia, toisaalta kommunikatiivisia, retorisia sekä sosiologisia näkökulmia. Monet nykyiset argumentaatioteoriat ovat omaksuneet peruskäsitteitä kuten

'puheteko', 'illokutionaarinen voima' sekä 'performatiivinen ilmaus' John Austinin ns. tavallisen kielenkäytön filosofiasta. Vaikka Austinin käsitykset esimerkiksi väittävien ilmaisujen onnistumisesta, ristiriitaisuudesta tai virheellisyydestä ovat tarkemman tutkimuksen arvoisia, kuitenkin ne eivät sellaisinaan ole argumentaation tutkimuksen keskiössä, sillä hänen tarkastelunsa koskevat nimenomaan sitoutumista väitelauseisiin samoin ehdoin kuin mihin tahansa performatiivisiin ilmaisuihin, kuten lupaamiseen, eikä hän käsittele niiden epäonnistumisia tämän sitoutumisen tai toimijan intention näkökulman ulkopuolella. Austinin ajatuksiin on kuitenkin hyödyllistä palata, sillä niissä tulee esiin vaikuttavalla tavalla puhetekojen monimuotoisuus sekä tosiasiallisuus – normatiivisuus -asetelman kontekstisidonnaisuus, joka on vaikuttanut erityisen voimakkaasti esimerkiksi Toulminin argumentaatiota koskevan ajattelun kehittymiseen.

Tämän tutkielman lähtökohtien kannalta on oleellista huomata, että informaalin logiikka ei ole asemaansa tarkasti määritellyt oppiala, joka olisi järjestäytynyt jonkin yleisesti hyväksytyyn ja hyvin määritellyn ytimen ympärille. Toisaalta havaitsemme kuitenkin tiettyjen teemojen ja tietynlaisen tutkimusasenteen merkittävän yleisyyden: suuntauksena informaalin logiikan tärkein tavoite on päättelyjen virheettömyyden arviointi, kuitenkin käytännöllisistä lähtökohdista, jotka kykenevät myös luonnollisen kielen tulkintaan argumentaatiossa ja voivat siten analysoida päätelmässä muitakin ominaisuuksia kuin muotoa. On huomattava, että myös formaali logiikka on ainakin jossain määrin kiinnittänyt huomiota tapauksiin, so. virhepäätelmiin, jotka näyttävät olevan muodollisen analyysin rajamailla tai ulkopuolella. Näin formaalin ja informaalin raja pysyy epätarkkana, eikä informaalin suuntauksen rajaaminen logiikan ulkopuolelle ole perusteltua. (Walton & Brinton 1997, 1-9) Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana informaalin logiikan tehtäväksi on nähty esimerkiksi subjektiivisten käsitteiden välisten suhteiden tarkastelu (esimerkiksi Gilbert Ryle), toisaalta erityisesti virhepäätelmien tutkiminen (Woods ja Walton sekä Howard Kahane) tai

epistemologisten käsitteiden soveltaminen argumenttien arviointiin (kuten John Biro ja Harvey Siegel sekä toisaalta Stephen Toulmin ovat ajatelleet), johon on usein liittynyt ajatus informaalisesta logiikasta rationaalisuutta selittävänä teoriana (kuten esimerkiksi Michael Scriven sekä Maurice Finocchiaro ovat korostaneet). (Johnson 1999)

Tässä tutkielmassa tarkastellaan erityisesti virhepäätelmän (engl. *fallacy*) määritelmää, ja huomataan, että käsitettä on käytetty hyvin monenlaisista argumentaation vajavaisuuksista ja virheellisyyksistä, joiden voimme käsittää kuvaavan laajemmin argumentaation epäonnistumista kuin yksinomaan päättelyyn liittyvinä rakenteellisina virheinä. On kyseenalaistettava käsitys, että virhepäätelmä merkitsisi aina epäonnistumista suhteessa formaaliseen malliin tai että olisi olemassa ylihistoriallinen tai inhimilliselle rationaalisuudelle ulkopuolelta määrittyvä pätevyuden käsite – erityisesti suomenkieleen vakiintunut käsite 'virhepäätelmä' antaa helposti käsityksen argumentaation mahdollisen moitittavuuden johtumisesta aina päättelyn (deduktiivisesta) epäpätevyydestä. Pikemminkin tarkoituksena on tämän tutkielman rajoissa kuvata argumentaation epäonnistumista ja onnistumista laajemmasta ja varsin pragmaattisesta näkökulmasta.

Argumentaatioteorialla on kaksi päätavoitetta. *Ensinnäkin* se tarkastelee argumentaation tulkintaa sekä rekonstruktioita ja pohtii, kuinka argumentaation rakenne tulee ymmärtää ja kuinka se voidaan esittää. *Toisaalta* se tutkii myös argumenttien luonnetta ja sitä, millaisia argumentteja on olemassa ja kuinka ne on identifioitavissa sekä sitä, miten ja millä kriteereillä niitä tulee arvioida. (van Eemeren et al. 1996, 175). Näin ollen argumentaatioteorian tavoitteet ovat sekä deskriptiivisiä että normatiivisiä. Tutkielmassa perehdytään näihin kysymyksiin sekä dialogityyppien kautta että erityisesti normatiivisiin kysymyksiin episteemisen vakavuuden ja virhepäätelmien kautta. Jos toisaalta taas ajatteleme formaalin matemaattisen logiikan kenttää ja sille tyypillisiä

tavoitteita, havaitsemme, kuinka rajoitettu sen rooli dialogien – tai edes väitteiden – tutkimuksessa kuitenkin on.

1. Formaalin ja informaalin logiikka

Jos formaalin logiikan vahvuus on siinä, että totuusarvojen tutkimisena sen ei ole tarvinnut arvioida argumentteja kontekstiin tai juurikaan merkityksiin liittyvinä ongelmina, on se kuitenkin samalla erityisen avoin tietyille kriittisille kysymyksille. Mitä kiinnostavaa logiikan kielelle käännettyissä argumenteissa voi olla tosiasiallisen ja luonnollisen kielenkäytön näkökulmasta? Missä määrin formaalin logiikka voi muodostaa kattavan teorian virhepäätelmistä ja käsitellä niitä systemaattisemmin kuin vain esimerkinomaisina virheinä? Kuinka tulee suhtautua siihen, että kontekstista irrotetussa päättelmissä premissien ja johtopäätösten suhde on aina avoin ja altis epärelevantille? (van Eemeren et al. 1996, 240; Woods & Walton 1982, 172)

Douglas Walton ja John Woods muistuttavat, ettei formaalisuus ole vain deduktiiviseen logiikkaan liittyvä erityispiirre, vaan että käsitteenä se sallii eri asteiden olemassaolon (Woods & Walton 1982, 247-250). *Ensinnäkin*, on olemassa argumentteja, jotka ovat kiinnostavia vain loogisten (eivätkä merkityksiin liittyvien) elementtiensä perusteella, mutta näiden ahtaassa mielessä muodollisten argumenttien osuus kaikesta argumentaatiosta on vähäinen tai erikoistunut. Virhepäätelminä tai päättelyn heikkoutena nämä edustavat puhtaasti muotoon liittyviä epäonnistumisia. *Toisaalta* voimme havaita olevan olemassa myös virhepäätelmiä, jotka ovat sekä deduktiivisesti päteviä että premissiensä suhteen uskottavia, mutta vain osin selitettävissä muodollisten ominaisuuksiensa kautta. Esimerkiksi kieliopillinen tai semanttinen epämääräisyys premississä voi tehdä niistä sisäisesti jännittyneitä tavalla, joka pakottaa argumentin arvioinnin avoimeksi myös muunlaiselle kuin formaalille analyysille (kuten esimerkiksi päättely ”Ihmisen toiminta on suuntautunut

lopputuloksiin”, ”Kuoleminen on lopputulos”, ”Siksi ihmisen toiminta on suuntautunut kuolemiseen.”) *Kolmanneksi*, on olemassa argumentaatioon liittyviä ongelmallisuuksia, joita on logiikan historiassa kutsuttu informaalisiksi virhepäätelmiksi (kuten esimerkiksi *ad baculum*, *ad hominem*, *ad populum*, *ad verecundiam*, *ignoratio elenchi*, *petitio principii*, *post hoc ergo propter hoc*, *secundum quid*, *tu quoque* ja niin edelleen¹). Näitä on käsitelty esimerkkitapauksina argumenteista, joiden analyysin on yleisesti ajateltu olevan kaiken formaalisuuden ulkopuolella. Woodsin ja Waltonin mukaan myös tällaiset uhkailun, henkilökohtaisuuksiin menemisen, tunteisiin tai auktoriteettiin vetoamisen ja muut vastaavanlaiset argumentit ovat kuitenkin formaalisesti analysoitavissa siinä laajuudessa kuin niissä käytetyt käsitteet ja tehdyt määritelmät ovat käsiteltävissä jonkinlaisena formaalina rakenteena. Käytännössä tämä merkitsee luonnollisen kielen keskusteluissa esiin tulevien argumenttien identifioimista tietynlaisen kokonaisuuden rakenteellisina osina, jonka selvittäminen edeltää dialogin analyysiä ja sopivuuden sekä järkevyyden arviointia. Argumenttien tunnistuksen apuvälineenä voidaan käyttää esimerkiksi diagrammia, joka tuo graafisesti esiin keskusteluun osallistujien vuorot, väitteet, johtopäätökset sekä sitoumukset, ja auttaa hahmottamaan esimerkiksi tilanteeseen liittyviä erilaisia dialogityyppejä (joita käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa). Jos formaalisuudessa todella on nähtävissä tämänkaltaisia aste-eroja, ei meidän tulisi ajatella, että virhepäätelmä on joko vain formaali looginen tai vain dialektinen ongelma, vaan omaksua pluralistinen kanta suhteessa virhepäätelmiin. (van Eemeren et al. 1996, 220, 236-238; toisaalta Woods & Walton 1982, 158-175; Walton 1996)

Myös Stephen Toulmin on kommentoinut formaalin logiikan rajallisuutta suhteessa argumentaation arviointiin, kuitenkin varsin eri lähtökohdista kuin Woods ja Walton. Toulminin torjuva suhtautuminen logiikkaan on suhteessa

---

¹ Nämä ovat esimerkkeinä mainitut uhkailu; henkilökohtaisuuksiin meneminen eri muodoissaan; yleisön tunteisiin vetoaminen; auktoriteettiin vetoaminen; epärelevantin johtopäätöksen pitäminen keskustelun kannalta tärkeänä; kehäpäätelmä; syy-seuraus -suhteen olettaminen; epäreilun analogian tekeminen oman ja toisen argumentoijan väitteiden välille.

formaalin pätevyyden ihanteeseen: tällainen muotoon perustuva pätevyys ei ole hyvän argumentin riittävä tai edes välttämätön ehto. On varsin mahdollista, että yksinkertainen väite ”Petterssonhan on ruotsalainen, joten tuskinpa hän on roomalaiskatolinen” vakuuttaa meidät aivan riittävällä tavalla jossakin dialogissa, emmekä pidä sen deduktiivisen pätevyyden (*validity*) puuttumista ongelmallisena. Koska on olemassa monenlaisia rationaalisia argumentteja, niiden pätevyyden kriteerit (*soundness criteria*) määrittyvät aina suhteessa tapauksiin, joita ne koskevat. Argumenttien arvioinnissa yleisten normien löytäminen olisi siis mahdottomuus, sillä muodon virheettömyydessä on Toulminin mukaan pikemminkin kyse korrektiudesta argumentatiivisissa käytännöissä (samaan tapaan kuin esimerkiksi oikeudellisissa proseduureissa, jossa argumentaatiolajin luonteenpiirteet on otettu huomioon sen omalla kentällä) kuin deduktiivisesta seuraamisesta. (van Eemeren et al. 1996, 130-135; Toulmin 1999, 7-8, 13-15, 94-96)

Formaalisuuden, so. muodollisuuden, käsitettä ja sen suhdetta informaaliseseen ajatteluun voidaan lähestyä myös vielä toisesta näkökulmasta. Voimme erottaa toisistaan (1) aristoteelisen syllogistisen logiikan sekä (2) modernin lause- ja predikaattilogiikan käyttämät muodon käsitteet toisistaan. Syllogistisen logiikan termien voidaan ajatella viittaavan muotoon metafyyysisinä käsitteinä, kun taas moderni logiikka liittyy muodon väitteiden loogiseen rakenteeseen, toisin sanoen tämä merkitsee myös sitä, että argumentin pätevyys määrittyy siihen sisältyvien lauseiden loogisesta muodosta. Näin ajateltuna on luonnollista, että pätevyys näyttäytyy hyvän argumentin välttämättömänä ehtona. Toisaalta ’muoto’ voidaan kuitenkin määritellä myös (3) käytännöiksi, joissa on tiettyä säännönmukaisuutta ja jotka ovat sääntöjen ohjaamia. Tältä kannalta siis myös monenlaisissa dialogeissa on säännönmukaisuutta ja formaalisuutta, joiden suhteen niitä voidaan sekä tutkia että arvioida. (Barth & Krabbe 1982; Johnson 1999) Koska syllogististen termien logiikka ei enää ole keskeisessä osassa argumenttien tutkimuksessa, kysymys formaalisen ja informaalisen suhteesta on ratkaistava kahden viimeksi mainitun ’muodon’ käsitteen avulla. On ratkaisevaa

havaita, että näiden näkökantojen ei tarvitse olla toisilleen vastakkaisia (kuten Toulmin ajattelee), ja että Woodsin ja Waltonin näkemys formaalisuuden asteista voi edelleen lisätä ymmärrystämme tavoista lähestyä argumenttien arviointia.

2. Luonnollisen kielen dialogit

Waltonin mukaan on olemassa standardiympäristöjä, joissa argumentteja tavanomaisesti esitetään ja joiden sisällä argumenttien korrektiutta voidaan arvioida. Dialogi on konventioiden ohjaamaa tavoitteellista toimintaa, jossa ainakin kaksi osapuolta toimii kielellisesti ja vuorottelee puhetekojen tekijöinä. (Walton 1995, 98) Toisaalta keskustelu voi olla myös yhden henkilön käymää sisäistä dialogia.

Keskustelussa Waltonin mukaan erilaiset puheteot ovat kiinnittyneet toisiinsa sarjaksi, jolla on keskustelun edetessä tietty tarkoitus ja suunta. Puheteon illokutionaarinen voima määrittyy dialogin kehityksessä sikäli kun se on tunnistettu sosiaalisen toiminnan muoto. Illokutionaarinen voima (so. millaisena puhetekona, kuten esimerkiksi käskynä, pyyntönä, lupauksena, väitteenä, kysymyksenä ja niin edelleen, ilmaus esiintyy keskustelussa) ei siis liity vain puhujan intention, vaan määräytyy ratkaisevasti keskustelun kontekstin kautta.² Monitasoinen dialogi on puhetapahtuma (*speech event*), jonka aikana liikutaan dialogityyppien välillä. Waltonin mukaan on olemassa tiettyjä erilaisiin dialogeihin liittyviä kriteereitä, jotka määrittelevät siirrostensa hyväksyttävyyden ja moitittavuuden tietyissä konteksteissa: kuten tulemme havaitsemaan, monet luvattomat dialektiset siirrokset ovat yhteydessä informaalisiiin virhepäätelmiin, ja ymmärtäessämme paremmin näitä siirtymisiä ja niiden luonnetta voimme

---

² Samaan viittaa myös Austin määritellessään illokutionaarisen voiman olevan yhteydessä sääntöjen noudattamiseen (Austin 1973, 91-108, 120). Toisaalta konventionaalisuuden käsitteen liittäminen jossain mielessä myös perlokuutionaarisiiin tekoihin näyttää mahdolliselta (Davis 1980, 37-55).

huomata, miksi myös virheellinen argumentaatio on usein vaikuttavaa. (Walton 1995, 98; Walton & Krabbe 1995, 65)

Vaikka käymämme dialogit ovat tavattoman monimuotoisia ja vaihtelevia, on kuitenkin määriteltävissä tiettyjä ideaali- tai perustyyppisiä, joiden ensisijaisen päämäärän ja niihin liittyvää toimintaa säätelevien konventioiden voidaan sanoa antavan niistä normatiivisen mallin: näiden mallien tarkoitus ei ole kuvata, psykologisesti tai empiirisesti, kuinka ihmiset tosiasiallisesti väittelevät arkipäivän tilanteissa. Ne esittävät kuitenkin, kuinka järkevien ja kohteliaaseen yhteistyöhön kykenevien ihmisten argumentaation tulisi ideaalisesti muodostua, jotta keskustelu etenisi rakentavalla tavalla. Toisaalta keskusteluun osallistujilla on dialogityypin kehyksessä tiettyjä henkilökohtaisia tavoitteita, joita he myös pyrkivät edistämään. (Walton 1995, 98-99; Walton & Krabbe 1995, 65-67)

Keskustelussa on siis kaksi ilmeistä tavoitetta: toisaalta siinä on kyse ”dialektisestä pelistä” tai käytännöstä, jonka tavoitteet määräävät onnistumiselle tiettyjä sääntöjä (kuten ’konfliktin ratkeaminen’ tai ’tiedon jakaminen’). Toisaalta kuitenkin keskusteluun osallistujilla on kullakin omia sääntöjen mahdollistamissa rajoissa tavoiteltuja päämääriä (kuten ’muiden vakuuttaminen tietyn näkökulman hyväksyttävyydestä’ tai ’saada ja jakaa tietoa’), joita hän edistää keskustelun kuluessa kykyjensä mukaan, toisin sanoen valitsemalla jonkinlaisen taktiikan. Keskeisimmät dialogityypit ovat (a) vakuuttaminen eli kriittinen keskustelu, (b) neuvottelu, (c) selvitystyö, (d) toimintasuunnitelman tekeminen, (e) tiedon hakeminen, (f) eristinen dialogi eli riitely sekä (g) näiden tavanomaiset yhdistelmät, kuten väittely yleisön edessä tai ”sokraattinen dialogi”. Näillä dialogeilla on sekä rakenteellisia ensisijaisia tavoitteita että toisaalta toimijoihin liittyviä päämääriä: (a’) mielipide-eron rationaalinen ratkeaminen ja jaettu vakuuttaminen joidenkin johtopäätösten totuudellisuudesta ja pätevyydestä, (b’) sopimuksen syntyminen ja toisaalta toimijalle itselleen hyödyllisimmän sopimuksen syntyminen, (c’) tiedon lisääminen ja toisaalta tietyn väitteen ”todistaminen” tai ”kumoaminen”, (d’)

päätöksen tekeminen toiminnasta ja toisaalta tähän päätökseen vaikuttaminen, (e') tiedon jakaminen ja toisaalta tiedon henkilökohtainen vastaanottaminen, antaminen tai salaaminen, (f') ihmissuhteisiin liittyvän jännityksen lievittyminen ja toisaalta vastapuolen löylyttäminen sekä (g') esimerkiksi sokraattisessa dialogissa tiedollisista illuusioista vapautuminen sekä toimijoiden tasolla toisen väitteiden kumoaminen. (Walton 1989; Walton 1995, 103-118; Walton & Krabbe 1995, 65-67)

Kuitenkin, koska dialogityypit ovat idealisoituja malleja, voidaan niiden jaottelun vastaavuus todellisten dialogien kanssa kriittisesti haastaa. Esimerkiksi ”kriittisen keskustelun” ja ”selvityksen”, jotka molemmat osaltaan pyrkivät totuuden saavuttamiseen, voitaisiin ajatella edustavan samanlaista tapaa käydä keskustelua. Voimme silti havaita, ettei esimerkiksi jonkin tieteenalan sisäinen argumentaatio ja kehitys ainakaan yksiselitteisesti merkitse samaa kuin selvitystyön tekeminen kapeassa mielessä (c)-(c'), vaan pikemminkin jatkuvaa ja polveilevaa kriittistä keskustelua (a)-(a'). Tällaisissa selvitystyöhön liittyvissä dialogeissa on kyse esimerkiksi onnettomuus- tai muusta tutkinnasta, jonka tarkoituksena on saattaa keskustelun kannalta lopullisesti päätökseen jokin todistettavana ollut hypoteesi. Lisäksi voimme nähdä eroavaisuutta myös niiden keinoissa tavoittaa totuus, toisaalta toisten toimijoiden sitoumuksiin suuntautuneena konsensuksen rakentamisena ja toisaalta taas suuntautumisenä ongelman tai epäselvyyden ratkaisemiseen yhteistyössä (ei siis *simpliciter* toisen keskustelijan premisseihin ja sitoumuksiin suuntautuen). Jos haluamme hyötyä Waltonin tekemästä dialogityyppien jaottelusta virhepäätelmien tutkimuksessa, meidän on pidettävä mielessä, että sekä dialogityyppien kietoutuminen toisiinsa että dialogisten siirrostien aiheuttamat ongelmat eivät aina ilmene meille yksinkertaisina. Dialogityyppinä – myös reaalissa puhetahtumissa – on kuitenkin voitava pitää toisistaan riittävän itsenäisinä, jotta voitaisiin mielekkäästi puhua havaittavista ja merkityksekkäistä siirtymistä niiden välillä.

Walton ajattelee järkevien ihmisten suuntautuvan dialogissa yhteistyöhön, jossa keskusteluun osallistutaan vaadittaessa (esimerkiksi omien väitteiden jouduttua kyseenalaistetuiksi) ja relevantisti suhteessa tilanteeseen ja käynnissä olevan keskustelun päämääriin. Argumentaatiota voidaan arvioida myös sen sisäisen koherenssin näkökulmasta, toisin sanoen toimijoiden asenteellisena ja keskusteluun osallistumisen johdonmukaisuutena sekä aiheiden relevanssina. (Walton 1995, 99; Walton & Krabbe 1995, 108)

Virhepäätelmien ja muiden argumenttien vajavaisuuksien analyysin näkökulmasta kriittinen keskustelu vaikuttaa olevan dialogityypeistä merkittävin, ja muiden keskustelutyyppeiden voidaan ajatella olevan siitä riippuvaisia. Kuitenkin kun tarkastellaan virhepäätelmiä ja muita keskustelun kulun epäselvyyksiä, kysymys on usein piilevistä ja varsin hienojakoisista ongelmista so. huomaamattomasta siirtymisestä dialogityypistä toiseen, usein juuri kriittisestä keskustelusta toiseen dialogityyppiin (Walton 1995, 99). Monet muut argumentaatioteoriat, kuten paljon huomiota saanut pragma-dialektinen teoria (esimerkiksi van Eemeren & Grootendorst 1992; van Eemeren et al. 1996), perustuvat täysin kriittisen keskustelun tutkimiseen, vaikka niiden lähtökohdat ovat dialogisen toiminnan pragmaattisessa tutkimuksessa. Pragma-dialektisestä näkökulmasta, toisin sanoen mielipide-eron rationaalisen ratkaisemisen kannalta, vaikutta mielekkäältä tarkastella virheellisiä argumentteja nimenomaan sopimattomina liikkeinä kriittisessä keskustelussa: virheen tunnistaminen olisi näin yhteydessä erityisesti kriittisen keskustelun sääntöjen hahmottamiseen ja myötävaikuttaisi siten rationaaliseen vakuuttumiseen. (van Eemeren & Grootendorst 1992, 10-11, 26-27, 102-106, 218-220)

Dialogin tavoitteiden saavuttaminen (esimerkiksi kriittisessä keskustelussa rationaalinen vakuuttuminen tai näkökulmien konfliktin ratkeaminen) saattaa sittenkin olla huomattavasti monitasoisempi kysymys kuin vain näkökulma ”dialogin sääntöjen” virheettömään seuraamiseen. Näkemys dialogityyppien laajemmasta joukosta vaikuttaa perustellulta, kun huomaamme niillä olevan

kullakin erilaisia tavoitteita kuin kriittisellä keskustelulla: tämän huomiotta jättäminen vaikuttaa erityisesti virhepäätelmille annettavaan määritelmään. Argumentti, joka on epäsopiva yhden keskustelutyypin puitteissa, voi olla sopiva argumentti toisenlaisessa kontekstissa, kuten huomaamme kun arvioimme esimerkiksi ihmisten henkilökohtaisten ominaisuuksien tuomista esiin (*argumentum ad hominem*) keskustelussa perusteluina joillekin väitteillemme toisaalta vaikkapa kriittisen keskustelun tai toisaalta riitelyn näkökulmasta. Merkityksellistä on kuitenkin myös keskustelun sisäinen konteksti: on helppo havaita, kuinka henkilön luonteeseen, kykyihin tai esimerkiksi moraaliseen asenteeseen liittyvät argumentit ovat asiaankuuluvia varsin monissa dialogeissa ilman loukkaamisen, mustamaalauksen tai tuomitsemisen vivahdetta.

Kriittisessä keskustelussa mielipide-eron aito ratkeaminen merkitsee osallistujien näkökantojen konfliktin loppumista toisen osapuolista vakuuttuessa hänelle argumentoidun vastakkaisen kannan totuudellisuudesta rationaalisessa dialogissa, jossa tulee ilmi erilaisten näkökantojen perustelut. Waltonin mukaan kriittinen keskustelu on vakuuttamisen (*persuasion dialogue*) alalaji, jossa jokaisella osallistujalla on päämääränään vakuuttaa toiset oman väitteensä totuudellisuudesta tai vähintään hyväksyttävyydestä. Tällöin toimijan on esitettävä argumentteja, joihin myös vastapuoli voisi sitoutua ja lisäksi osoitettava niistä seuraavan johtopäätöksen olevan toimijan oma teesi. Erityisen merkittävää vakuuttamiskeskustelussa on Waltonin mukaan, että menestyksekkäs toisten vakuuttaminen tietyistä johtopäätöksistä on mahdollista vain, kun todisteet on johdettu hyväksyttävien argumenteiden premisseistä, joihin molemmat osapuolet ovat sitoutuneet. Argumentoiminen kriittisessä keskustelussa on siis suuntautunut kohti toista osapuolta ja pohjautuu toisen osapuolen sitoumuksiin. Siksi voidaan aina kysyä, mikä vakuuttaa juuri tietyn henkilön tai yleisön. (Walton 1995, 100)

Sitoumus ei ole Waltonille psykologinen vaan normatiivinen käsite. Sitoumuksia ovat väitteet, jotka ovat dialogissa tehtyjen siirtojen kautta

(eksplisiittisesti tai implisiittisesti) tulleet sisällytetyiksi voimassa olevien sitoumusten joukkoon. Walton kutsuu eksplisiittisesti ilmaistuja sitoumuksia nimellä *'light-side commitments'*. Tällä tarkoitetaan sitä, että ne on selvästi hyväksytty jollakin puheteolla keskustelun aikana tai tuotu esiin keskustelun alkaessa. Ne ovat osallistujien tiedostamia ja ovat näkyvillä keskustelussa. Muille sitoumuksille Walton antaa nimen *'dark-side commitments'*, sillä niihin ei ole selväsanaisesti myönnytty keskustelun aikana, vaan ne voidaan vain johtaa tai arvata tunnetuista sitoumuksista, jotka on ilmaistu argumenteissa, eivätkä ne eivät esiinny sellaisenaan osallistujan sitoumusten joukossa. (Walton 1995, 100-3)

Sitoutuminen väitelauseeseen merkitsee sitoutumista tilanneyhteyden tarkemmin määrittelemään toimintaan, esimerkiksi väitteen kyseenalaistuessa sen puolustamiseen ja todisteiden esittämiseen sen tueksi sekä olemaan luopumatta siitä ilman syytä tai selitystä. Tässä suhteessa väittäminen (kuten myös kieltäminen, myöntäminen ja epäileminen) on melko lailla samanlaista toimintaa kuin lupaaminen: se muuttaa jollain tavalla subjektin toimintasuunnitelmaa.³ Näin toimija tulee sitoutuneeksi luonteeltaan dialogisiin osastrategioihin, jotka osoittavat väitteeseen tai sen muotoiluun liittyviä tekoja keskustelussa. Sitoumuksessa voidaan nähdä kolme elementtiä: (1) subjekti eli toimija, so. henkilö tai myös ryhmä, jos sen voidaan ajatella toimivan ja ottavan vastuuta yhdessä, ja (2) objekti eli toiminta, johon subjekti on sitoutunut sekä lisäksi (3) sitoumuksen erityispiirteet, toisin sanottuna tapa, jolla subjekti on yhteydessä objektiin. (Krabbe & Walton 1995, 23-28)

Kriittisen keskustelun ainoana päämääränä ei siksi ole mielipide-eron ratkaiseminen, vaan myös osallistujien argumentaatiota ja omia sitoumuksia koskevan ymmärryksen lisääntyminen. Osallistujan tietty näkökanta voi kriittisen keskustelun kautta syventyä, hioutua ja vahvistua. Osapuolien kaikkien merkittävien sitoumusten julkituomista Walton kutsuu maieuttiseksi

---

³ Tätä voi verrata puheaktiteorian näkemykseen kaikkien performatiivisten ilmausten (näiden joukossa myös väittämisen puheteon) onnistumisen ehdoista, joiden arvioinnin yhtenä osana on toimijan intentio toimia tulevaisuudessa puheteon edellyttämällä tavalla (Austin 1973). Kuitenkin on huomattava, ettei sitoutumista, velvollisuutta ja intentiota voi pitää toistensa synonyymeinä!

toiminnaksi, viitaten Sokrateen ”kättilöimisen taitoon”. Dialogin maieuttinen funktio voi tuottaa paitsi ymmärrystä omista näkökulmista ja sitoumuksista tai oivalluksen niistä, niin myös uutta tietoa tai ainakin tarjota suuria etuja tiedon saavuttamisessa. Negatiivisesti määriteltäessä tämä merkitsee ennakkoluulojen, hämmennysten, dogmien ja virhepäätelmien pois siivoamista, joka osaltaan edistää tiedon saavuttamista. (Walton 1995, 102-3)

Keskustelun sääntöjen rikkomisessa voidaan siis todeta olevan kaksi ulottuvuutta: toisaalta on sellaisia virheitä, jotka liittyvät tietyn dialogityypin hylkäämiseen, ts. tietynlaiseksi kielipeliksi ajatellun keskustelun sääntöjen rikkomiseen sekä toisaalta on sellaisia virheitä, jotka liittyvät dialogin sisäisten normien loukkaamiseen eri aste-eroin eli ovat joskus ainakin siedettäviä ja joskus taas moitittavia argumentteja (van Laar 2001).

Toisenlaisen näkökulman argumentaatiotilanteisiin on esittänyt Stephen Toulmin. Hänen mukaansa keskustelu tapahtuu erilaisilla argumentaatiokentillä (*argument fields*), so. konteksteissa (kuten poliittinen tai uskonnollinen keskustelu, taidekritiikki tai tieteellinen tutkimus), joissa on havaittavissa sekä kaikille yhteisiä että jokaiselle erityisiä argumentaation pätevyyteen – proseduurin näkökulmasta – liittyviä piirteitä. Argumentaatiokentän käsitteellä on mahdollista tarkastella tilannekonteksteja, ei erilaisia dialogityyppejä Waltonin tarkoittamassa mielessä.

Toulminin mukaan argumentaatiotilanteessa sitoudumme tuottamaan tarvittaessa väittelemme perusteluja, ts. oikeuttamaan siirtymisen tosiasioiden (*data*) tasolta johtopäätökseen (*claim*): tätä sitoutumista ei täytetä tuottamalla lisää tosiasioita kuvaavia väitteitä, vaan osoittamalla olevan ajateltavissa joku tae tai periaate (*warrant*), joka oikeuttaa otetun askeleen ja takaa sen olevan sopiva, legitiimi ja perusteltu. Tarkoituksena on liittää johtopäätökselle annettu tuki sellaiseen laajempaan joukkoon, jonka paikkansapitävyyden luotamme, sekä vakuuttaa kaikkien tietyyntyyppisten argumenttien järkevyyt. Tällaiset perustelut

eroavat olennaisesti sekä argumentin perustana olevasta tosiasia-aineistosta roolinsa puolesta että argumentin hyväksymiselle asetetuista ehdoista tai hyväksynnän asteesta, sillä on eri asia osoittaa perustelu yleensä hyväksyttäväksi kuin voimakkuus, jolla johtopäätöstä tuetaan tai tietyt oletukset poissulkevat poikkeustilat. (Toulmin 1999, 96-106)

Erilaisten argumentaatiokenttien tunnistaminen merkitsee Toulminin mukaan väitteiden perustelujen ja johtopäätösten loogisten luokkien tunnistamista eli argumenttien muodon ja rakenteen vaihtelun tai yhtäläisyyden havaitsemista erilaisissa tilanteissa. Toulminin määrittelemiä loogisten luokkien eroavaisuuksia voidaan laajentaa sisällyttämällä niihin koko sosiaalisen tilan ajatuksellinen ja kokemuksellinen monimuotoisuus ja tulkitsemalla argumentaatiokenttä keskustelujärjestelmäksi. Samalla argumentaation tutkimuksessa hahmottuisi sekä konteksti, jossa argumentaatiota käydään että käytettyjen puheenvuorojen rakenne, ts. argumentti sekä tietynä loogisena tyyppinä, mutta myös erityisenä argumentatiivisena tekniikkana. (Proise, Miller & Mills 1996, 111-114) Tällainen tulkinta argumentaatiokentästä laajentaisi sen käsitteen varsin lähelle Waltonin tarkoittamia dialogityyppejä.

Se, millaisen argumentin tuotamme, riippuu tilanteesta johon se tuotetaan. Meitä voi aina vaatia esittämään väitteillemme perusteluja, joiden pätevyyden ja järkevyyden mukaan esityksemme sitten arvostellaan. Argumenttien tuottamista voidaan tässä suhteessa verrata oikeuskäytäntöön, jossa logiikan tehtäväksi tulee määritellä menettelytavat väitteiden esittämiselle, kiistämiselle tai ratkaisemiselle rationaalisissa prosesseissa (*logic as generalized jurisprudence*). Toulmin korostaakin, että muodon analyysiin orientoitunut logiikka ei voi aidosti olla tällainen argumentaation onnistumisen kriteeri, jolla rationaalisuutemme punnittaisiin. (Toulmin 1999, 7-8, 13, 94-96)

Toulmin erottaa väitteissä sekä argumentaatiokenttien suhteen muuttumattomia (*field-invariant*) että kentältä toiselle liikuttaessa vaihtelevia (*field-dependent*)

piirteitä, jotka ovat verrattavissa muuttumattomaan oikeusprosessiin, jossa tietyt menettelytavat ovat yhteisiä, vaikka oikeustapaukset ja niihin liittyvät todisteet ovat erilaisia. Johtopäätökseen sisältyy tiettyä voimaa kentästä riippumatta, mutta kriteerit tai johtopäätökselle annetun tuen arviointi vaihtelevat kentästä riippuen. Voimme esimerkiksi ajatella hyvin perustellun esteettisen arvostelman olevan jossain määrin uskottava ja hyväksyttävä argumentti muunlaisissakin ympäristöissä kuin yksinomaan taidehistoriallisessa keskustelussa. Toulminin mukaan kuitenkin kriteerit, joiden mukaan arvioisimme tällaisen argumentin kelvollisuutta (*soundness*), eivät ole yhdenmukaisia esimerkiksi liike-elämän kontekstissa esitettyjen argumenttien arvioimisen kanssa. Lisäksi erottelu väitteiden modaalisuutta tai johtopäätöksen ehdollisuutta ilmaisevien käsitteiden voiman – ts. niiden soveltamisen loogisten seurausten – ja niiden käytön kriteerien välillä on tarpeen, jotta ilmi tulisivat sellaisten käsitteiden kuten ”hyvä” tai ”mahdollinen” erilaiset aspektit, jotka ilmaisevat toisaalta tietyn (toiminta)mahdollisuuden rajaamista pois tilanteeseen sopimattomana ja toisaalta kriteeriä, perustetta tai syytä, joihin viittaamalla päätämme kyseisen käsitteen käytön sopivuudesta eli joiden perusteella on edelleen mahdollista osoittaa olevan oikeutus syyille, joihin vedoten väitämme jonkin tapauksen olevan esimerkiksi matemaattisesti tai tieteellisesti mahdoton, kielellisesti ja käsitteellisesti epäonnistunut tai moraalisesti ja oikeudellisesti epäsovelias. (Toulmin 1999, 30-37)

Tämän näkemyksen mukaan on siis oltava olemassa *sekä yhtäältä* yleisiä, kaikissa argumentaatiotilanteissa päteviä rationaalisen kritiikin sääntöjä, jotka ikään kuin oikeudellisten menettelytapojen tavoin pystyvät käsittelemään hyvin erilaisia tosiasia-aineistoja *että toisaalta* kuitenkin tapauskohtaisia malleja siitä, mikä on sopivaa argumentaatiota esimerkiksi liike-elämän, uskonnon tai eri tieteenalojen kentillä suhteessa siihen, millaisin erityisin ehdoin niiden hyvyyttä, pätevyyttä tai uskottavuutta arvioidaan. Näiden normien tarkoituksena on mahdollistaa päätösten tekeminen eksplikoimalla menettelytapojen kriittisyys. Näin ollen argumenttien ja päätöksenteon kritiikillä on aina kiinteä yhteys inhimillisiin

toimijoihin väitteiden ja valintojen taustalla. (Toulmin, Rieke & Janik 1984, 15-18) Toulminia ei siis ole tulkittava niin, että esimerkiksi huomiot arkkitehtuurin kauneudesta olisivat yhteismitattomia esimerkiksi liiketalouden kentän argumenttien kanssa. Päinvastoin, vaikka esitettyjen argumenttien erot tulisi tuoda esiin (eikä pitää kaikissa suhteissa samanarvoisina esimerkiksi sellaisia käsitteitä kuin ”nikkarityylin pienpuutaloalue” ja ”keskustan tonttimaa”), kuitenkin keskustelun ja sen arvioinnin tekisivät mahdolliseksi inhimilliset kyvyt tunnistaa ja toteuttaa tiettyä rationaalisuutta sekä vaatia tiettyjä ansioita (*soundness*) kaikilta argumentaation käymisen tavoilta. Toulmin ei kuitenkaan Waltonin tavoin pyri määrittelemään, mitä nämä rationaaliset keskustelun käymisen tavat (*logic as generalized jurisprudence*) käytännössä voisivat olla: tämän vuoksi myös argumentaation epäonnistumisen tai heikkouden tutkiminen näyttäytyy Toulminille yksinomaan ihmisen kriittisiin kykyihin liittyvänä vapaamuotoisena arviointitehtävänä, ja erityisesti argumenttien tasolla virhepäätelmät liitetään nimenomaisesti väitteiden ja niiden tueksi esitettyjen seikkojen suhteeseen. Toulminin omin käsittein voisimme toisaalta kuvata Waltonin esiin tuomia dialogityyppisiä argumentaatiokenttien suhteen riippumattomiksi (*field-invariant*) menetelmiksi tavoitella joitakin ensisijaisia dialogisia päämääriä (kuten tiedollista konsensusta tai yhteistä sopimusta).

3. Virhepäätelmä

Formaaliin logiikkaan on kiinteästi liittynyt ajatus, että argumenttiin, ts. sen muotoon, liittyvät virheet oikaistaan lisäämällä tai korjaamalla pmissettä. Tämän lähtökohdan ongelmallisuus suhteessa informaalisiiin virheisiin on ilmeinen. Woodsin ja Waltonin kolmitasoisin formaalisuuden käsitteen (loogisten elementtien muodollisuus – semanttisten elementtien osittainen muodollisuus – epäonnistuneen argumentaation rakenteellinen muodollisuus) näkökulmasta kuitenkin myös tällaiset virhepäätelmät ovat analysoitavissa

formaalein menetelmin, siinä määrin kuin niissä on havaittavissa tiettyä rakenteeseen liittyvää muodollisuutta.

Informaalisia virhepäätelmiä on tavanomaisesti kutsuttu Aristoteleelta peräisin olevilla latinankielisillä nimillä, vaikka niille annettu sisältö on poikennut jo merkittävästi niiden aristoteelisista alkuperäismerkityksistä, joilla kuvattiin ns. sofistisia kumoamisia. 1800- ja 1900-luvuilla erityisen voimakkaasti kehittynyt logiikka jatkoi kuitenkin näiden nimien käyttöä, vaikka sisällöllisesti virhepäätelmän käsite sai eri merkityksen kuin ihmistenvälisen yhteiseen päättelyyn liittyvä epärehellinen sofistinen taktiikka, jollaisina Aristoteles niitä käsitteli. (Walton 1995, 6)

Jaakko Hintikka on kuvannut kärkevästi logiikkaan kohdistuneen asenteen muutosta viime vuosisadalla siirtymisenä rationaalisen kyvyn monipuolisesta arvostamisesta päättelyn todistusvoiman ja sitovuuden painottamiseen, sekä keskittymisenä muodollisten virheiden välttämiseen ja ”loogisen hyveen vartioimiseen”. Tämä on johtanut virhepäätelmien käsittelemiseen lähes poikkeuksetta anakronistisesti sekä psykologisoivasti. (Hintikka 2001)

Douglas Walton näkee, että monet puutteet virhepäätelmien käsittelyssä johtuvat haluttomuudesta arvioida argumentteja informaalisesti, käytännöllisesti tai soveltavalla tavalla. Ongelmana näyttää olevan, että informaaliset virhepäätelmät yhdistetään vaikuttamisstrategioihin, jotka ovat monen (länsimaisen loogikon) mielestä liian lähellä retoriikkaa ja myyntipuheita. Retoriikka on saanut värikkään, tunteellisen ja ”halvan” puheen sivumerkityksen, jollaisena se on merkinnyt loogisen päättelyn, tieteellisen metodin ja totuuden saavuttamiseen orientoituneen keskustelun täydellistä vastakohtaa. Toisaalta esiin on noussut myös äärimmäisen relativistisia näkökulmia, joiden mukaan ei ole syytä pitää mitään kantaa parempana tai oikeampana kuin jotain toista. (Walton 1995; Walton 1996; Walton & Brinton 1997)

Informaalisia virhepäätelmiä ja rationaalisuuden epäonnistumista yleensäkin kannattaa kuitenkin tutkia. Yksi *ad baculum* (uhkaus), *ad hominem* (henkilökohtaisuus), *ad populum* (yleisöön vetoaminen), *ad verecundiam* (auktoriteettiin vetoaminen), *ignoratio elenchi* (argumentin irrallisuus suhteessa käytyyn keskusteluun), *petitio principii* (kehäpäätelmä), *post hoc ergo propter hoc* (oletettu syy-seuraus –suhde), *secundum quid* (soveltaminen yleisestä yksittäisiin tapauksiin), *tu quoque* (oman kannan tai virheen puolustaminen toisen virheellä) ja niin edelleen tyyppisten argumenttien mielenkiintoisista piirteistä on, että ne eivät aina ole sinällään virheellisiä, vaan ne voivat toisinaan olla luonnollisia ja hyviä valintoja keskustelussa.⁴ Erityisesti Sofistisissa kumoamisissa Aristoteles näkee virhepäätelmän liittyvän vilpilliseen väittelytaktiikkaan, jonka avulla väittelykumppania harhautetaan. Waltonin mukaan emme mitenkään voi käsittää eräitä tavallisimmista informaalisista virhepäätelmistä ilman jotenkin aristoteelista lähestymistapaa, joka selittäisi, miksi tietynlainen argumentaatio on yhdessä kontekstissa mielestämme uskottavaa ja hyväksyttävää ja toisessa epävakuuttavaa ja moitittavaa. (Walton 1995)

Logiikka tieteenä näyttäytyy usein monolektista päättelyä koskevana, joka arvioi väitteiden pätevyyttä tai pätemättömyyttä riippumatta dialogin kontekstista ja joka on kiinnostunut väitelauseitten muuttumattomista totuusarvoista, joihin eivät vaikuta väitteiden merkittävyyden muutokset dialektisesti liikkuvassa tilanteessa. Tässä kehyksessä dialektinen tapa käsitellä virhepäätelmiä vaikuttaa triviaalilta tai arkipäiväiseltä, ja dialektiset argumentit näyttäytyvät virhepäätelminä, joilla ei ole lainkaan positiivista tai korrektia puolta. Tämä on vahvistanut käsitystä dialektisesta argumentaatiosta kokonaisuudessaan

---

⁴ Voimme harkita esimerkiksi seuraavien yksinkertaisten argumenttien sopivuutta tai epäsopevuutta erilaisten kontekstien kannalta: "Nyt loppui tuo tupakointisi tai saat selkääsi!", "Urheilijana sinun ei pitäisi polttaa.", "Kukaan muukaan täällä ei tupakoi.", "Lääkärisi kielsi tupakoinnin.", "Kun tässä nyt on tupakoinnista keskusteltu, niin haluaisin vielä nämä jouluperinteet ottaa mukaan tähän keskusteluun...", "Lopetin tupakoinnin, sillä en enää polta savukkeita.", "Kaikki tupakoitsijat kuolevat.", "Jos kerran lääkärin tulee edistää ihmisten terveyttä, niin sitten minunkin lääkärini pitäisi auttaa minua tupakkalakossa.", "Lopettaa? Itsekin sanoit eilen, ettei yhdet sauhut ketään tapa!"

pettävänä ja virheellisenä. Orientoituminen dialektiseen tapaan tarkastella argumentaatiota merkitsee virhepäätelmien tunnistamista argumentaatioon osallistujan keinoina tai välineinä tavoitella päämääräänsä dialogissa. Argumentteja on mahdollista esittää epärehellisestikin, mutta koska ne ovat vain välineitä, mainittuja argumentaation tapoja voidaan käyttää toisaalta myös keskustelun viemiseen legitiimiin päätökseen ilman virheitä tai huiputusta, vaikka tehdyt johtopäätökset olisivat vain väliaikaisia ja suhteellisia keskustelun tarkoitukseen nähden. (Walton 1995, 1-6)

3.1 Standardikäsitys virhepäätelmästä

Charles Hamblin esitti vuonna 1970 julkaistussa teoksessaan *Fallacies*, että filosofian historiassa oli havaittavissa merkittävän yhdenmukainen määritelmä virhepäätelmälle:

A fallacious argument, as almost every account from Aristotle onwards tells you, is one that *seems to be valid* but *is not so* (Hamblin 1970, 12).

Käsitykselle virhepäätelmästä epäpätevänä argumenttina annettu ja usein lainattu nimitys *'the standard definition of fallacy'* on kuitenkin vasta hollantilaisen pragma-dialektisen suuntauksen keskeisten ajattelijoiden Rob Grootendorstin ja Frans H. van Eemerenin antama nimi Hamblinin määritelmälle, jollaisena se on tullut merkitsemään käsitystä virhepäätelmien tietystä tavanomaisesta tai keskimääräisestä käsittelytavasta, joka esiintyy huomattavan monissa logiikan käsikirjoissa. Heidän mukaansa tämä standardimääritelmä on nykyisin laajassa käytössä, mutta he eivät ole ottaneet kantaa siihen, miten sitä on mahdollisesti käytetty aikaisemmin, so. Aristoteleesta eteenpäin: ainoastaan Hamblin on väittänyt sen olleen yleinen historiallinen määritelmä. (Hansen 2002)

Hansen erottelee standardimääritelmässä kolme elementtiä. *Ensinnäkin*, se on ontologinen määritelmä, joka ilmaisee millainen olio virhepäätelmä on. Sen

mukaan virhepäätelmä on argumentti, joka tulee ymmärtää väitteiden kokoelmaksi, joista yksi ilmaisee johtopäätöksen ja muut ajatellaan esitetyn johtopäätöksen totuudellisuuden tai hyväksyttävyyden tueksi. Osa informaalisista virhepäätelmistä ei kuitenkaan Hansenin mukaan ole välttämättä argumentteja tässä mielessä. *Toisaalta* standardimääritelmä on looginen määritelmä: virhepäätelmä on epäpätevä argumentti. Tässä argumentin pätevyys tai epäpätevyys liittyy nimenomaan argumentin deduktiiviseen pätevyteen, ts. siihen, että sen johtopäätöksen täytyy sisältyä sen premisseihin tavalla, joka tekee mahdottomaksi yhtäaikaisen premisseiksi identifioitujen väitteiden totuuden ja johtopäätökseksi identifioitujen väitteiden epätotuuden. Hansenin mukaan voimme kuitenkin laajentaa Hamblinin määritelmää olettamalla hänen tarkoittaneen virhepäätelmillä myös epäpäteviä induktiivisia argumentteja, vaikka silloin Hamblinin käyttämät pätevyys ja epäpätevyys määritelmät olisivatkin monitulkintaisia. *Kolmas* standardikäsitteen elementeistä on sen psykologisuus, toisin sanoen se edellyttää, että virhepäätelmä on argumentti, joka näyttää pätevältä, mutta ei ole pätevä. Kuitenkin olemme valmiita tunnustamaan, että usein juuri argumentin epävakuuttavuus tai huomiomme kiinnittävä outous ja sopimattomuus (*unsoundness*), ei sen epäpätevyys (*invalidity*), ovat virhepäätelmän ilmeisiä tunnusmerkkejä, joten standardimääritelmästä poiketen virhepäätelmän voi määritellä myös päättelyksi, joka vaikuttaa tietyssä kontekstissa hyväksyttävältä, pikemminkin kuin pätevältä päättelyltä. On selvää, että Hamblinin mukaan länsimaisen logiikan virhepäätelmälle antamassa historiallisessa standardimääritelmässä ei ole mitään dialektista tai prosessinomaista. (Hansen 2002, 133-155)

Hansen tekee tärkeän huomion koskien informaalisen ja formaalisen logiikan suhdetta ja kehitystä: juuri Hamblinin teos *Fallacies* herätti monet huomaamaan virhepäätelmien käsittelyn puutteellisuuden. Kuitenkin on kyseenalaista, kuinka osuvasti ja totuudenmukaisesti hän onnistui paljastamaan tietyn historiallisen ja "Aristoteleen jälkeiselle logiikalle tyypillisen" määritelmän virhepäätelmälle. Logiikan historiassa näyttää pikemminkin vallinneen yleinen käsitys siitä, että

virhepäätelmä on argumentti, joka vaikuttaa olevan parempi argumentti kuin se todellisuudessa on. Kuitenkaan ei ole vallinnut yksimielisyyttä siitä, mitä virhepäätelmä tässä yhteydessä merkitsee. (Hansen 2002, 133-155) Informaalisen logiikan näkökulmasta Hamblinin määritelmän yleisyyden hyväksyminen merkitsisi historiallisesti rajumpaa rajanvetoa kahden lähestymistavan välille sekä formaalin metodin ylikorostamista. Informaalisen logiikan suuntaukselle tarpeelliselta vaikuttaa myös Grootendorstin ja van Eemerenin käsityksen *standard definitionin* nykyisestä yleisyydestä tarkistaminen, jotta argumentaatioteoria ei turhaan määrittäisi asemaansa negatiivisesti ja lukisi formaalisen logiikan alaan kuuluvaksi piirteitä, joita ei ole hyväksytty kuvitellussa laajuudessa.

John Woodsin mukaan voimme toisaalta huomata, että lähes jokaisessa 1800- ja 1900-luvuilla julkaistussa virhepäätelmiä koskevassa teoksessa on vallinnut merkittävässä määrin yhteisymmärrys perinteisten informaalisten virhepäätelmien ei-triviaalista asemasta. On tunnustettu, että todella on useampia tapoja tehdä virhepäätelmiä kuin pelkkä taksonomia voi määritellä, mutta silti juuri noin kahdenkymmenen perinteisen virhepäätelmän joukon kommentoinnille on useimmiten varattu aikaa myös formaalia logiikkaa käsittelevissä teoksissa. Woodsin mukaan kuitenkin tavanomaisesti virhepäätelmiä on käsitelty karikatyyreinä: lyhyinä ja tyhjinä kuvauksina ja äärimmäisen yksinkertaistaen. Suhteessa virhepäätelmiin formaali logiikka on joutunut opettamaan asiansa esimerkein ja tarvinnut siksi yksinkertaistuksia laajemman virheellistä päättelyä koskevan teorian puuttuessa. (Woods 1992, 26-27) Woods ei siis väitä Hamblinin tavoin, että olisi ollut tiukassa mielessä jokin virhepäätelmiä koskeva historiallinen standardikäsite, vaan vain, että on ollut olemassa jatkuva tarve käsitellä virhepäätelmiä. Monet näistä formaaleista lähestymistavoista ovat kuitenkin olleet hedelmättömiä virhepäätelmien analyysin kehittymiselle ja yleiselle asenteelle inhimillisen rationaalisuuden luonteesta.

Tavallinen lähestymistapa on yrittänyt formalisoida yksittäisiä argumentteja ja sen jälkeen osoittaa, kuinka näennäisesti pätevät argumentit eivät olekaan sellaisia ja kuinka tarkalleen voidaan erottaa argumentin virheellisyys epäkorrektina tai mitättömänä tapana tehdä päätelmä. Woodsin ja Waltonin varhaiset työt on usein nähty käännekohtana tai siirtymänä käsitykseen virhepäätelmistä virheinä, epärehellisinä strategioina tai argumentin käytön epäonnistumisina dialogin kontekstissa, jossa kaksi osapuolta osallistuu yhdessä tavoitteelliseen keskusteluun. (Walton 1995, 8)

3.2 Pragmaattinen teoria virhepäätelmistä

Waltonin näkökulma virhepäätelmiin on käytännöllinen ja perustuu argumenttien käsittelyyn dialogien konteksteissa eli päämääräsuuntautuneissa ja konventionaalisissa normatiivisissa kehyksissä. Nämä kehykset ovat ratkaisevia arvioitaessa argumenttien käytön virheettömyyttä ja sopivuutta suhteessa ko. tilanteen yksityiskohtiin. Walton on yhdistänyt virhepäätelmän synnyn keskustelujen sääntöjen rikkomiseen tai epälegitiimiin siirtymiseen yhdestä dialogityypistä toiseen:

Some dialogue shifts are quite reasonable and legitimate and do not create problems or fallacies. Some dialectical shifts, however, are illicit, and [...] are often associated with informal fallacies (Walton & Krabbe 1995, 102).

Tämä on Waltonin mukaan vaatinut uutta pluralistista ja useita rationaalista dialogia koskevia normatiivisia malleja selittävän teorian. Waltonin tarkoittama normatiivisuus ja rationaalisuus koskevat dialogeja laajemmassa mielessä kuin vain kriittisenä keskusteluna. Nämä dialogien normatiiviset mallit, toisin sanoen sopivan argumentaation kehykset, eivät ole sattumanvaraisia eivätkä toisaalta täysin formaaleja rakenteita. Ne ovat ideaalisia malleja siitä, kuinka tietyt tavanomaiset luonnollisen kielen dialogit parhaiten saavuttavat ne tavoitteet, joita me niiltä tietynlaisina konventioina odotamme (kuten sopimuksen syntymistä, riitaisen ilmapiirin laukeamista tai vaikkapa uuden tieteellisen

teorian muodostumista). Waltonin mukaan hänen antamansa määritelmä virhepäätelmälle perustuu paluulle aristoteeliseen käsitteeseen sofistisista kumoamisista – kuitenkin pikemminkin aristoteelisessa hengessä kuin jonain tiettyinä metodologisena projektina. (Walton 1995, 9-14)

Tutkimalla argumentaation järjestelmiä, niiden teemoja (ts. erikoispiirteitä) sekä erilaisia dialogityyppejä on mahdollista tunnistaa ne argumentaation kaavat, jotka ovat luonteenomaisia virhepäätelmille argumentaationa, joka ei ole pätevää, mutta joka siitä huolimatta vaikuttaa uskottavalta. Tämä lähestymistapa on pragmaattinen: virhepäätelmä on argumentaatiotekniikka, jota on käytetty väärin dialogin kontekstissa. Virhepäätelmät eivät ole argumentteja itsessään vaan argumenttien käyttöä, joilla on tahallisesti pyritty estämään dialogin tavoite pitäen yllä samanaikaisesti uskottavuuden tuntua, joko argumentoiden tavalla, joka voisi olla toisessa kontekstissa dialogin tavoitteita tukevaa tai toisaalta siirtymällä erilaiseen dialogityyppiin huomaamatta ja luvatta. Virhepäätelmä on siis piilevä systemaattinen virhe tai pettävä taktiikka. Keskustelussa toisen syyttäminen virhepäätelmästä on vakava tapaus: se ei ole vain huolimattomuusvirhe tai rationaalisuuden hetkellinen hutilyönti tai heikko argumentti, jonka tueksi ei ole esitetty tarpeeksi todisteita – kuitenkin huolimattomuuksien ja ristiriitaisuuksien havaitseminen ja korjaaminen on keskustelun etenemisen kannalta varsin tärkeää. Walton korostaa, että vain havaitsematta ja oikaisematta jäänyt ns. sofistinen taktiikka lopulta tuhoaa argumentaation, sillä se täydellisesti estää kutakin dialogia saavuttamasta tyypillistä ensisijaista päämääräänsä. Walton huomioi myös, että kysymys virhepäätelmien identifioinnista ei tästä näkökulmasta ratkea täysin, sillä suhde argumentaation järjestelmän ja virhepäätelmän välillä on monimutkainen, ja toisaalta jotkut virhepäätelmistä eivät suuntaudu tiettyihin argumentaation järjestelmiin samalla tavalla kuin toiset. Siksi tarvitsemme arvioidessamme jonkin päättelyn virheellisyyttä tai sopivuutta myös keskustelun kulkua ja argumenttien sarjoja havainnollistavia menetelmiä, esimerkiksi diagrammin tai muunlaisen käsitekaavion muodossa. (Walton 1995)

Waltonin virhepäätelmälle antama määritelmä argumentin tietynlaisena käyttönä suhteessa dialogityypin ”voittosäntöihin” ei ole ainutlaatuinen argumentaation ja logiikan tutkimuksen alalla. Myös Hintikan mukaan itsenäinen ja ei-psykologinen teoria virhepäätelmistä on mahdollinen vain siinä mielessä kuin virhepäätelmien ajatellaan olevan strategisia virheitä eikä määritelmällisesti vain yksinkertaisia loogisen johtamisen sääntöjen rikkomisia. Kuitenkin Hintikan näkemyksen mukaan teoria virhepäätelmistä voi koskea vain nimenomaan strategioita, ts. se ei voi arvioida yksittäisiä loogisia siirtoja tai esittää yleistä teoriaa päättelystä. Suhteessa strategioihin virhepäätelmän voidaan kuitenkin määritellä olevan toisaalta tiettyä toimintaa (esimerkiksi neuvottelua) määrittelevien sääntöjen rikkomista ja toisaalta taas henkilön omaa etua eli optimaalista strategiaa vastaan toimimista tietyssä tilanteessa (Hintikka 2001).

Walton on tietoinen siitä, että vaikka puhetilanteen aikana siirtyminen dialogityypistä toiseen voi tapahtua vähitellen tai jyrkästi, niissä ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole kyse virhepäätelmästä. Monissa puhetapahtumissa (*speech event*) dialogi liikkuu luonnollisesti ja osallistujille itsestään selvällä tavalla monenlaisissa aiheissa ja monia erilaisia konventioita yhdistellen ilman, että kukaan osallistujista hämmentyy keskustelun käännteistä. Joissakin tapauksissa on kuitenkin kysyttävä, millainen alkuperäinen keskustelukonteksti oli (tai millainen sen olisi pitänyt olla) ja onko keskustelun konteksti oleellisesti muuttunut? Tarkoituksena on selvittää, tukeeko uusi dialogityyppi alkuperäisen kontekstin päämääriä tai mahdollistaako se vähintään niiden täyttymisen pitkällä tähtäimellä vai ovatko dialogityyppien, ts. argumentaation järjestelmien, päämäärät uudessa tilanteessa toisensa poissulkevia. Lisäksi voidaan kysyä, kuka siirtyi dialogityypistä toiseen, ja hyväksyivätkö kaikki osapuolet siirtymisen tai olivatko he siitä tietoisia. Monien perinteisesti määriteltyjen virhepäätelmien yhteys dialogityyppien muutoksiin voidaan ymmärtää aivan erityisen helposti: voimankäytöllä tai epämiellyttävillä seurauksilla uhkailu eli

erilaiset *ad baculum* -argumentit (esimerkiksi palkkaneuvotteluissa työntekijöiden edustajan ilmoitus ”Jos emme saa palkankorotusta, menemme lakkoon!”) kuuluvat neuvottelukeskustelun strategioihin, mutta näiden siirtäminen esimerkiksi kriittisen keskustelun kontekstiin on varsin epäsopivaa. Samoin voimme havaita toimijan valitseman väittelytaktiikan tasolla, kuinka kysymys ”Joko olet lopettanut veronkierron?” tunnetulle talousrikolliselle on tiedon hakemiseen (tässä erityisesti kuulustelun muodossa) liittyessään hyväksyttävä tiedon etsimisen taktiikka, vaikka monissa muissa konteksteissa ja sellaisille henkilöille esitettynä, joiden rikollista taustaa meidän ei erityisesti tulisi epäillä, tunnistaisimme kysymykseen liittyvän luvattomia ennakkokäsityksiä henkilön aikaisemmasta epärehellisyydestä. (Walton 1995, 18; Walton & Krabbe 1995, 100-104, 120-121)

Esimerkkinä tavanomaisesta argumentaatiotapahtumasta, joka voi sisältää sekä hyväksyttäviä että virheellisiä siirtymisiä dialogityyppien välillä sekä niihin liittyviä informaalisia virhepäätelmiä, voidaan ajatella neuvottelua sopimuksesta.⁵ On helposti havaittavissa, että neuvottelutilanne saattaa muuntua, huomaamatta tai tarkoituksella, esimerkiksi toisaalta kriittiseksi keskusteluksi asiaan liittyvistä laajemmista näkökulmista tai toisaalta helposti myös turhautuneiden osapuolten tunteelliseksi ja kiivaaksi sanailuksi. Eristiseen dialogiin (l. riitelyyn) liittyy tavanomaisesti keskustelijoiden strategioina *ad baculum* ja *ad hominem* -tyyppisten argumenttien käyttöä, joiden – vaikka ne auttaisivat keskustelijoita ”puhumaan suunsa puhtaaksi” ja siten myös toisivat esiin aikaisemmin implisiittisiä asenteita ja näkemyksiä – vain harvoin voi tulkita suoraan edistävän sopimuksen syntymisen olosuhteita. Toisaalta, vaikka siirtymisen rationaaliseen vakuuttumiseen pyrkivään kriittiseen keskusteluun yleensä ajatellaan merkitsevän argumentaation tason nousua, ei tällainenkaan siirtymä ole täysin ongelmaton: voidaan kysyä, vastaavatko kriittisessä keskustelussa esiintuotavat sitoumukset väitelauseisiin aidosti aikaisemman

---

⁵ Alkuperäistä esimerkkiä soveltaen teoksesta Walton & Krabbe 1995, 109-121.

dialogin tilannetta vai onko niitä luotu *ad hoc* ilman todellisuuspohjaa.⁶ Voimme jatkaa esimerkkiä ajattelemalla sen siirtyvän kriittisestä keskustelusta edelleen esimerkiksi tiedon hakuun suuntautuneeksi dialogiksi, jolloin keskustelussa usein vedotaan asiantuntijoiden auktoriteettiin. Asiantuntijuuteen vetoaminen voi jälleen toisaalta edistää yhteisymmärryksen saavuttamista sopimusneuvottelussa, mutta toisaalta ymmärrämme mahdollisuuden myös epäolennaisiin auktoriteetteihin vetoamiseen eli *ad verecundiam* –virhepäätelmän tekemiseen. Toisaalta voimme arvioida neuvotteludialogin kokonaisuutta myös sisäisestä näkökulmasta. Muuttuiko neuvotteluun osallistuvien toimijoiden aktiivisuus tai lukumäärä keskustelussa jollain tavalla? Olivatko esiin otetut aiheet relevantteja dialogin päämääriin nähden? Muuttuiko osallistujien asenne suhteessa keskusteluun jollakin olennaisella tavalla puhetapahtuman aikana ja siirrettiinkö siten todistustaakka toiselle osapuolelle?⁷

Virhepäätelmän tutkiminen edellyttää Waltonin mukaan olennaisesti argumentaation järjestelmien, so. mielekkääksi dialogiksi rakentuvan argumenttien sarjan, oikeanlaisen käytön määrittelemistä, ja siinä suhteessa se on tavoitteissaan samansuuntainen formaalin logiikan kanssa. Mutta informaalisisessa logiikassa on myös kyse argumenttien strategioista, toisin sanoen argumentaation jaksoista, joita on käytetty edetessä kohti dialogin päämäärää (tai loitonnuttaessa siitä). Väittelytaktiikka puolestaan on toimijan lokaalisesti tarkka keino saavuttaa dialogin tavoite tietyssä kontekstissa, joka voidaan esittää sääntöjen muodossa.⁸ On tärkeää erottaa toisistaan nämä inhimilliseen toimijaan liittyvät taktiset säännöt sekä dialogipelin

---

⁶ Tällaista olemattomaan tai alkuperäistä tilannetta vastaamattomaan argumenttiin kohdistuvan hyökkäyksen Walton ajattelee olevan esimerkiksi ns. *straw man fallacy* tavanomaisen määritelmän taustalla. Tämä voidaan liittää myös Woodsin näkemykseen virhepäätelmille annetuista ”karikatyyrisistä” määritelmistä rationaalisuuden virhetoimintojen kuvaajina (Woods 1992). Toisaalta *straw man fallacy* liittyy myös oletuksiin väitteisiin sitoutumisesta ja näiden esiintuloon keskustelussa.

⁷ Tällaisen perustelemattoman asenteenmuutoksen Walton yhdistää *ad ignorantiam* –virhepäätelmään eli siihen, että esimerkiksi todisteiden puuttuminen ei hillitse jonkin seikan (vaikkapa kummitusten olemassaolon) hyväksymistä ja siirtää perusteettomasti ja oletusten varassa todistustaakan toiselle osapuolelle.

⁸ Myös Proise, Miller & Mills 1996, 111-114.

”voittosäännöt”, jotka määrittävät millaiset liikkeet dialogissa ratkaisevat sen voiton. Taktiset säännöt ovat vihjeitä, jotka auttavat pelaajaa toimimaan tehokkaammin tietyissä tilanteissa, mutta ne eivät määrittele, mitä voittaminen tai häviäminen sinänsä on. Väittelytaktiikat ja tekniikat voidaan nähdä heuristisena oivalluksena siitä, kuinka väittelijä voi täyttää tehtävänsä tietyssä dialogikontekstissa. (Walton 1995, 27) Toisaalta, jos vertaamme Waltonin näkemystä esimerkiksi mainittuihin Hintikan ajatuksiin virhepäätelmien tutkimuksen luonteesta, raja formaalin ja informaalisen logiikan välillä hämärtyy entisestään.

Meidän olisi siis havaittava, ettei ole itsestään selvää, että virhepäätelmä voidaan tyhjentävästi määritellä väitelauseiden joukoksi. On selvää, että tämä on yksi välttämätön ehto argumentille, mutta kuitenkin se ei luonnehdi sitä täysin. Argumentti on myös liike tai siirto, jonka toimija tekee jaettujen toimintasääntöjen puitteissa ja kohti toista samaan proseduriin osallistujaa, toisin sanoen argumenttiin liittyy aina jokin toimijan intentio (sitä siis ”käytetään” joidenkin päämäärien saavuttamiseen). Sen tutkiminen, mitkä ovat hyvät ja järkevät säännöt tällaiselle päämääräsuuntautuneelle toiminnalle, ts. dialogi(peli)lle, on argumentille ulkoisten seikkojen tutkimista. Kuitenkin, jos tätä argumentin ulkoista puolta ei tarkasteltaisi, argumentin ”sisäinen propositionaalinen ydin” paljastaisi meille vain vähän hyvään kritiikkiin ja mielekkääseen arviointiin tarvittavaa dialogin strategioista toimijoiden siirtojen ja niiden aikaansaamien vastasiirtojen suhteen. (Walton 1985, 24) Tämä ei selvästikään merkitse, että ainoastaan kokonaisten dialogien sarjojen tutkiminen olisi järkevää argumenttien tutkimista, sillä myös yksittäisten argumenttien rationaalisuus ja pätevyys on ainakin tietyissä tapauksissa, so. formaalin logiikan lauseina, tutkittavissa. Mutta jos olemme kiinnostuneet luonnollisen kielen dialogien analysoinnista, meiltä edellytetään kontekstuaalisen kokonaisuuden hahmottamista. Samalla havaitsemme, kuinka yhdellä käsitteellä ’virhepäätelmä’ silti tavanomaisesti viittaamme sekä yksittäisten argumenttien että

omanlaisissaan konteksteissa käytyjen dialogien monimuotoisiin virheellisyyksiin.

3.3 Toulmin virhepäätelmästä

Toulminin näkemys argumentaation luonteesta on merkittävästi edistänyt ja inspiroinut erilaisten dialogia sekä argumentaation rakentumista koskevien näkemysten kehittymistä. Kuitenkaan sen vaikutus informaalisen logiikan suuntaukseen aina aivan viime vuosiin asti ei ole ollut ratkaiseva. Virhepäätelmien suhteen Toulmin ei varsinaisesti vastaa kysymykseen, miksi jokin siirto argumentaatiossa, esimerkiksi auktoriteettiin vetoaminen, on joissakin konteksteissa hyväksyttävää ja toisissa tilanteissa moitittavaa argumentaatiota.

Koska Toulminin mukaan on olemassa monia hyväksytyjä tapoja rakentaa argumentteja, on myös myönnettävä olevan lukuisia käytäntöjä, jotka ovat argumentaation kannalta virheellisiä. Monet virhepäätelmistä voidaan siten käsittää seurauksiksi sopimattomista tai väärin ajoitetuista rationaalisista strategioista. Toisaalta, vaikka tiettyjä virheellisiä käytäntöjä olisikin tunnisteltavissa, emme ehkä koskaan pysty kattavasti tunnistamaan niitä kaikkia. Argumentatiivisten käytäntöjen monipuolisuus aiheuttaa sen, että niiden virheellisyys vastustaa aivan erityisellä tavalla yksinkertaista luokittelua. Kuitenkin näistä voidaan antaa esimerkkejä ja siten oppia tunnistamaan virheellisen päättelyn yleisimmät lajit. Aivan päinvastoin kuin esimerkiksi Walton, Toulmin pitää nimenomaan sitä, että argumentit, jotka ovat virheellisiä yhdessä kontekstissa voivat olla erinomaisen sopivia toisessa, juuri syynä siihen, että on mahdotonta tunnistaa mitään argumentaation sisäisesti virheellistä muotoa. Argumentaation tutkijan on vain yritettävä osoittaa havainnollisesti ja rationaalisesti kykyihimme luottaen, miksi jotkut argumentit ovat käytännössä virheellisiä tietyissä konteksteissa. Silloin ainoa mahdollisuutemme olisi tarkastella huolellisesti esitetyn väitteen perustaa ja näiden perusteluiden

yhteyttä johtopäätökseen pitäen samalla silmällä käytettyjen käsitteiden mahdollisia moniselitteisyyksiä, jotka voisivat tehdä argumentaatiosta virheellistä. Tältä kannalta virhepäätelmien tutkimista voisi kutsua inhimilliseksi kyvyksi järjen herkkyyteen. (Toulmin, Rieke & Janik 1984, 131-132)

Virhepäätelmät ovat Toulminin mukaan argumentteja, joilla on taipumus vakuuttaa meidät, vaikka lähemmässä tarkastelussa ne osoittautuvat epäluotettaviksi. Niiden vakuuttavuus perustuu niiden pinnalliseen yhdennäköisyyteen hyväksyttävien päättelytapojen kanssa ja tämä antaa niille luotettavuuden ilmapiirin. Toisaalta ne liittyvät johtopäätöksen tueksi esitetyn aineiston puuttumisesta, asiaankuulumattomuudesta tai riittämättömyydestä. On lisäksi myös virhepäätelmiä, joista käsitteiden moniselitteisyys tekee vain pinnallisesti vakuuttavia. Lopulta on myös tunnistettavissa virhepäätelmiä, jotka johtuvat ei-oikeutetuista käsityksistämme johtopäätökselle annetun tuen yleisestä hyväksyttävyydestä. (Toulmin, Rieke & Janik 1984, 132-133) Kun vertaamme tällaista virhepäätelmien ryhmittelyä esimerkiksi Woodsin ja Waltonin esiin tuomaan käsitykseen erilaisten argumentteihin liittyvien ongelmien ratkaisemisesta loogisella, semanttisella ja argumentaatiokontekstien tasoilla, on Toulminin kannalta vaikeaa löytää hyviä perusteluja vaatimukselle luopua täysin formaalisista metodeista argumenttien arvioinnissa. Toisaalta on havaittava, että Toulminin tekemä ryhmittely ei jaa argumentteja yhtä selkeästi eri tasoille ns. propositionaalisen ytimen ja puhetilanteen näkökulmasta kuin Woodsin ja Waltonin esittämä lähestymistapa.

Lisäksi Toulmin, Rieke ja Janik myöntävät, että vaikuttaa kummalliselta puhua argumentista, jos johtopäätökselle ei ole olemassa mitään tukea. Tällaiset voidaan kuitenkin luokitella kaikkein epäterveimmiksi argumenteiksi, sillä ”premissien” puuttuminen ”johtopäätökseltä” merkitsee kyseessä olevan vain näennäisargumentin, joka ei täytä mitään argumentaation vaatimuksia. Toulminin mukaan paras esimerkki näennäisargumentista on kehäpäätelmä. On huomattavaa, että Toulmin on luopunut käsitteiden ”premissi” ja ”johtopäätös”

käytöstä kokonaan tai siinä merkityksessä, jonka formaali logiikka on niille antanut. Sen sijaan Toulminin mukaan argumentti rakentuu paitsi tietystä tosiasia-aineistosta ja johtopäätöksestä, niin myös tietystä tuesta, jonka tuotamme oikeuttamaan askeleen perustan ja johtopäätöksen välillä. Tämä näkemys pyrkii erityisesti huomioimaan, että väittelytilanteessa luotamme argumenttien pätevyyteen vain tietyin ehdoin (kuten ”luultavasti”, ”mahdollisesti” tai ”todennäköisesti”, jotka ilmaisevat varmuuden asteen), jolloin argumentin voimaa ja sen asiaankuuluvuutta voidaan arvioida vain suhteessa johonkin tilannekontekstiin. (Toulmin, Rieke & Janik 1984, 81-99, 135)

4. Argumentaatioteoria ja epistemologia

Minkälaisia ominaisuuksia voimme sitten sanoa olevan onnistuneella argumentaatiolla? Millaisilla kriteereillä voimme arvioida argumentaation onnistuneen? John Biro ja Harvey Siegel korostavat, että argumentaatio on ymmärrettävä luonteeltaan olennaisesti normatiiviseksi ilmiöksi. Kun analysoimme sekä onnistunutta että epäonnistunutta argumentaatiota (ts. virhepäätelmiä), voimme arvioida niitä aivan erityisesti tiedonhankintana. Tästä seuraa, että voimme tarkastella virhepäätelmiä tiedollisesti epäonnistuneina argumentteina: episteemiset epäonnistumiset ovat rationaalisuuden virheellisiä toimintoja, ja siksi niillä on myös normatiivinen ulottuvuus. (Biro & Siegel 1992, 85-87) Argumentaatio on pikemminkin suuntautunut antamaan tukea uskomuksille tai edistämään tietoa kuin vain käytännölliseen yhteisen näkemyksen ja konsensuksen saavuttamiseen. Näin argumentaation rationaalisuus on ensisijaisesti episteemistä eikä instrumentaalista ja pragmaattisiin tavoitteisiin sitoutunutta. (Biro & Siegel 1992, 87, 91)

Biron ja Siegelin mukaan argumentaatioteorian tulee ylittää myös pelkän argumentin muodollisten ominaisuuksien (pätevyys, totuus) arvioinnin taso ja pyrkiä selittämään, miksi on hyvää tai moitittavaa, että argumentilla on tai ei ole

tällaisia ominaisuuksia. Tällaisista lähtökohdista voimme ajatella, että argumentti onnistuu tiedollisesti siinä määrin, kun se edistää toimijan tai hänen yleisönsä tietoa, tai tarjoaa hyviä syitä argumentin uskomiselle tai hyväksymiselle. Hyvässä argumentissa on siis episteemistä vakavuutta, toisin sanoen se johtaa varmasti tiedetystä kohti epävarmemmin tunnettua. (Biro & Siegel 1992, 91-92; Ritola 2003)

Tällä käsityksellä on tietty yhteys Waltonin ajatukseen kriittisen keskustelun maieuttisesta vaikutuksesta. Ymmärrys omista sitoumuksista – eli tiedollisista lähtökohdista – tuottaa uutta tietoa tai on eduksi sen saavuttamisessa. Voidaanko kuitenkin ajatella Biron ja Siegelin käsittävän episteemisen vakavuuden kaikkien hyvien argumenttien ominaisuudeksi kaikissa dialogityypeissä? Merkitseekö tämä, että argumentaatio on aina suuntautunut antamaan tukea uskomuksille? Jos kaikki argumentaatio on rationaalisuuden suhteen arvioitavissa normatiivisesti, onko esimerkiksi riitaa arvioitava ainoastaan episteemisen vakavuuden näkökulmasta, jolloin se vaikuttaisi olevan aina huonoa argumentaatiota. Walton kuitenkin vaikuttaa näkevän sillä muita tehtäviä, so. ihmissuhteisiin liittyvän jopa positiivisen vaikutuksen aikaansaaminen, joissa edistymisen mukaan sitä voidaan arvioida. Näin näyttäisi siltä, että episteemistä vakavuutta voidaan vaatia vain kriittiseltä keskustelulta eikä kaikilta dialogeilta, samassa mielessä kuin Waltonin näkökulmasta voimme toimia maieuttisesti, ts. omia sitoumuksiamme koskevaa tietoisuutta lisäten ja uuden tiedon saavuttamisen mahdollistaen, ainoastaan kriittisessä keskustelussa. Toisaalta voisimme ehkä kuitenkin ajatella, että kaikki dialogityypit tuovat jossain määrin esiin sitoumuksiamme – riitely yhtä hyvin kuin kriittinen keskustelukin – vaikka ne eivät samassa määrin mahdollista ilmi tulleiden sitoumusten (*dark-side commitment* > *light-side commitment*) rakentavaa käsittelyä. Näin episteeminen vakavuus, ts. siirtyminen argumentaatiossa varmasti tunnetusta kohti uusia totuuksia, voisi olla ainakin jossakin määrin hyvän argumentin relevantti arviointikriteeri, kuitenkin siten, että sitä ei tulisi käsitellä vain väitelauseiden tasolla, vaan puhetapahtumaa kokonaisuudessaan arvioiden.

Jos episteemisessä onnistumisessa on kyse argumentin kyvystä oikeuttaa johtopäätöksen uskomisen eli oikeuttaa ajatus johtopäätöksen rationaalisuudesta, herää kysymys, mitä meidän tulisi (ideaalisesti) uskoa ja mitä ei. Uskomus on käsitettävä rationaaliseksi siinä laajuudessa, kuin sitä tukevat syyt ovat tiedollisesti vakavia. Biro ja Siegel kuitenkin myöntävät, että on sekä kiistanalaista, milloin argumentissa esitetyt syyt johtopäätöksen uskomiseen ovat "riittävän hyvät" että epäselvää, kuinka ne tarkalleen ottaen voidaan eksplikoida. Tämä on lopulta epistemologian ydinkysymyksiä, sillä samalla olisi luotava yleiset kriteerit, jotka ohjaavat argumentaatiossa esiintuotujen enemmän tai vähemmän hyvien perustelujen heikkouksien ja vahvuuksien arviointia. (Biro & Siegel 1992)

Myös Toulmin katsoo argumentaatioteorialla olevan merkitystä tietoteorian kannalta siinä mielessä, että sekä epistemologian että logiikan (Toulminin määrittelemässä merkityksessä) päämääränä on tutkia argumenttien rakennetta erilaisilla kentillä ja ottaa huomioon sekä tutkia jokaiselle argumenttityypille luonteenomaisia vikoja ja ansioita. Sovellettu logiikka, tai miksi sitä kutsummekin, on lähtökohtaisesti vertailevaa tutkimusta siitä, millaisia argumentteja voimme tuottaa asioista, jotka väitämme tietävämme. Samalla se lisää tietoaamme siitä, kuinka näillä kentillä on mahdollista argumentoida paremmin. Tavot, joilla argumentoimme, ovat ymmärrettävä historiallisiksi rakenteiksi, ja vaikka kaikkien kenttien argumenteilla myönnettäisiin olevan joitain yhteisiä piirteitä, ovat niiden väliset eroavaisuudet kuitenkin huomattavasti merkittävämpiä. Näin yhden kentän argumentit eivät voi antaa jonkinlaista standardia kaikkien kenttien argumenttien pätevyyden arvioimiselle – erityisesti Toulmin korostaa, että formaalisti muotoiltu looginen lauseke ei itse asiassa kuulu millekään (luonnollisen kielen) argumentaatiokentälle. (Toulmin 1999, 254-259)

5. Pätevä päättely

Millainen projekti siis argumentin pätevyyden arviointi voi olla? Formaali logiikka on määritellyt pätevyyden deduktiiviseksi pätevyudeksi, jonka kiistaton etu on siinä, että näin määritelty pätevyys vaikuttaa luonnolliselta ja objektiiviselta. Mutta deduktiivisen pätevyyden ehdottomuus on aivan ilmeisesti liikaa vaadittu useimmilta, erityisesti arkipäiväisiltä, perusteluilta ja järkeilyiltä. Jonathan Berg on pohtinut, voitaisiinko pätevyyden käsitettä höllentää sen verran, että siitä voitaisiin puhua myös arkipäiväisessä mielessä, mutta kuitenkin samalla säilyttää jotain arvioinnin itsenäisyydestä ja objektiivisuudesta? (Berg 1992, 104)

Monet hyvät argumentit, jotka vaikuttavat meistä täysin päteviltä ja hyväksyttäviltä, kuten esimerkiksi induktiiviset yleistykset tai argumentti, jossa johtopäätös rakentuu erilaisten näkökohtien vertailemiselle, eivät ole deduktiivisesti päteviä. Näissä ei ole kyse siitä, että olisi olemassa joitain asiaankuuluvia (implisiittisiä) premissiä, joiden esille tuominen tekisi niistä pätevää (esimerkiksi induktiivisesta päättelystä deduktiivisesti pätevää). Mitä tällaiset induktion ongelman ratkaisevat premissit voisivat edes olla? Jos ajatellaan, että implisiittisten premissien pitäisi ainakin jossain määrin olla argumentoijan tarkoittamia, on vaikea aidosti liittää kehenkään väitettä, jonka olemassaolosta meillä ei edes ole minkäänlaista varmuutta, vaikka onkin aivan mahdollista tulla sitoutuneeksi johonkin väitteeseen (ts. premissiin) huomaamatta. (Berg 1992, 105-106).

Kuinka sitten voidaan luonnehtia ”arkipäiväistä pätevyyttä” (*ordinary validity*), joka olisi yhteistä kaikille hyville argumenteille? Argumenttien moninaisuus ei Bergin mukaan sulje pois tällaisen yhteisen piirteen mahdollisuutta kuten Toulmin ajattelee. Ei vaikuta riittävältä, että pätevä päättely määritellään pätevyyden käsitteen käytön kautta tai todetaan premissien tekevän ilmeiseksi johtopäätöksen rationaalisuuden (kuten ”Sellainen päättely on pätevää, jossa

premissiksi tarkoitetut todet väitteet takaavat tai saavat meidät hyväksymään myös johtopäätöksen totuudellisuuden.”), sillä tämä vaatisi meiltä jo jonkinlaista ennakkokäsitystä siitä, mitä käsite 'pätevyys' merkitsee ja kuinka sitä tulee käyttää. Johtopäätöksen hyväksymisen kohtuullisuus tai sen uskomisen järkevyyt ei aina takaa johtopäätöksen seuraamista premiseistä: Bergin mukaan näin käsitetty rationaalisuus on liian väljä selityskriteeri, sillä eri tilanteissa voi olla rationaalista uskoa hyvin erilaisia asioita. Siksi siis pelkän johtopäätöksen järkevyyt ei voi perustella sen johtumista premiseistä. (Berg 1992, 106-108)

Pätevyyden määrittelemisen myös ei-deduktiivisen päättelyn yhteydessä on mahdollista irrationaalisuuden kautta, toisin sanoen irrationaalisuuden poissulkemisen myötä (*proscription of irrationality*): johtopäätöksen ja premissien välillä vallitsee välttämätön yhteys, jos olisi irrationaalista (tai kohtuutonta) hyväksyä premissit, mutta olla hyväksymättä johtopäätöstä. (Berg 1992, 108)

Eryteisesti on huomattava, että jos pätevyys on tarkoitus määritellä rationaalisuudeksi, joudutaan kehämäiseen päätelmään, jossa ”päteviä seuraussuhteita ovat ne, jotka ovat meistä järkeviä, koska ne ovat päteviä”. Kuitenkin rationaalisuuden voidaan sanoa sisältävän jonkinlaisen kyvyn tunnistaa joitakin seuraussuhteita, ainakin hyvin perustapauksissa: kyvyttömyys tähän on irrationaalisuutta näyttävimmillään. Toisaalta, vaikka arkipäiväisen pätevyyden selittäminen rationaalisuudella vaikuttaisikin kehämäiseltä, on meillä kaikesta huolimatta hyviä syitä tehdä niin. Asia on käsitettävä merkinä siitä, kuinka pätevyyden ja rationaalisuuden käsitteet ovat perustavanlaatuisesti yhdenmukaisia. Jos kaksi käsitettä on läheisessä suhteessa toisiinsa, on luonnollista, että ne vaativat toisiaan tullakseen ymmärretyiksi. (Berg 1992, 108-109)

Mutta ongelmana on tämän määritelmän rajoittunut selitysvoima. Kuitenkaan esimerkiksi perinteinen deduktiivisen pätevyyden määritelmä ei ole välttämättä kehämäisyyden suhteen lainkaan paremmassa asemassa, ilmaiseehan se, että

”argumentti on pätevä, jos ja vain jos on mahdotonta, että premissit ovat todet ja johtopäätös epätosi”. Kuinka siis ”looginen mahdottomuus” olisi selitettävissä ilman ennakkoymmärrystä siitä, mitä on ”deduktiivinen pätevyys”? Usein tästä voidaan vain antaa esimerkkejä ja toivoa, että asia lopulta kirkastuu. Bergin mukaan pätevyys on selitettävä rationaalisuutena, jolloin argumenttia voidaan pitää päteväenä, jos olisi irrationaalista hyväksyä premissit hyväksymättä myös johtopäätöstä. On tyydyttävä siihen, että pätevyyttä ja rationaalisuutta ei ehkä voida selittää tyhjentävästi toisistaan riippumatta. (Berg 1992, 108-110)

6. Kehäpäätelmä virhepäätelmänä

Jos päteviksi argumenteiksi hyväksyttäisiin vain tautologioita, joissa premissit jo sisältäisivät kaiken johtopäätökseen kootun informaation, ei tällaisen logiikan voisi sanoa olevan yhteydessä käytäntöön, toisin sanoen Toulminin ajattelun puitteissa on varsin ilmeistä, että vaadittaessa argumenteilta universaalia pätevyyttä väistämättä epäonnistutaan selittämään niiden todellinen yhteys maailmaan. (Prosser, Miller & Mills 1996, 111). Eri tilanteissa esiintyvien väitteiden erityispiirteiden ohittaminen ja argumenttien redusoiminen yhteen perustyyppiin merkitsisi argumentin tehtävien monimuotoisuuden jäämistä havaitsematta sekä pätevyyden arvioimista ahtaasti vain väitteelle asetetun ideaalimuodon näkökulmasta. (Toulmin 1999, 146-150)

Lisäksi jännitettä formaalin logiikan näkemykseen on tuonut se, että samalla kun on ajateltu kaikkien loogisten lauseiden (kuten esimerkiksi ”jos p, niin q” tai ”p, siksi p”) symbolien keskinäisen asiaankuuluvuuden olevan ongelmaton tai ainakin toissijainen kysymys, on kuitenkin pidetty kiinni siitä, että argumentin osien välillä olisi kuitenkin välttämättä oltava aivan erityinen suhde, jotta argumentti olisi pätevä ja virheetön. Tukeutuessamme argumentin muotoon, emmekä käytettyjen symbolien sisällölliseen suhteeseen, vaikuttaisi siltä, että tästä näkökulmasta premissien suhde johtopäätökseen tai johtopäätöksen

todistuminen olisi lopulta jossain suhteessa epärelevanttia. (Walton 1985, 16-17) Puhtaasti muodon kannalta arvioituina siis kehämäinen päättely olisi aina pätevää, mutta tämä ei vielä paljastaisi meille mitään argumentin osien keskinäisestä relevanssista.

Toulminin mukaan teemme kehäpäätelmän (*petitio principii*), kun väitämme jotakin ja sen jälkeen puolustamme väitettämme tuomalla esiin ”perusteluja”, joiden merkitys on yksinkertaisesti sama kuin alkuperäisen väitteen. Aikaisemmin määritellyn mukaisesti siis kyse olisi oikeastaan johtopäätökselle mahdollisesti annettavan tuen täydellisestä puutteesta. Kuitenkin Toulmin jatkaa kehäpäätelmän määritelmää esittäen sen tulevan helpommaksi tehdä ja vaikeammaksi havaita monimutkaisemmissa argumenteissa. Tämä ilmenee paitsi kehämäisinä määrittelyinä (”syy on se, joka tuottaa seurauksen”) niin myös kehämäisinä epiteetteinä, jotka liittävät pääsanansa perustelemattomiin oletuksiin (vaarallinen ateisti; naiivi optimisti). Kehäpäätelmässä olisi siis kyse myös perusteiden epärelevanssista johtopäätökselle, sillä jokaisessa argumentissa, jossa emme voi havaita annettujen todisteiden välitöntä relevanssia johtopäätökselle, me teemme kehäpäätelmän väljemmässä merkityksessä. (Toulmin, Rieke & Janik 1984, 135-139) Kuitenkaan monimutkaisissa argumenteissa päättelyn kehämäisyys tai premissien epärelevanssi eivät ole meille mitenkään ilmeisiä: miksi meidän olisi pidettävä moitittavana johtopäätöstä, joka jollakin tavalla selventää meille premissien sisältämää tietoa?

Kuitenkin Biron mukaan argumentin tehtävänä on osoittaa, että jokin johtopäätös on totta, koska se seuraa seikoista, joiden tiedämme olevan totta. Episteeminen vakavuus käyttää premissien suhteellista tunnettavuutta ja johtopäätöstä virhepäätelmän selittämiseen. Biron mukaan pitää paikkansa, että kaikissa pätevissä argumenteissa on kehämäisiä elementtejä, mutta tämä on yleensä luonteeltaan harmitonta. Kehämäinen päättely on virheellistä vasta silloin, kun pätevää argumenttia käytetään keskustelussa johdattelemaan

muut osapuolet todeksi (oletetusta) argumentista ”uuteen” totuuteen, vaikka tosiasiallisesti kyseiset premissit eivät olisi tunnettavissa itsenäisesti suhteessa johtopäätökseen, ja siten meille argumentoitu johtopäätös ei sisällä lainkaan uutta tietoa. Argumentin kyvyn johtaa uutta tietoa (ideaalisesti uusia totuuksia) täytyy merkitä, että premissit voidaan tietää riippumatta johtopäätöksestä. Näin ei kuitenkaan ole kehäpäätelmän tapauksessa: silti kehämäisyys ja pätevyys eivät ole toisensa poissulkevia seikkoja. Biron kritiikki ei näin ollen kohdistu argumentin muotoa tai vaikuttavuutta vastaan, vaan pyrkii arvioimaan sitä tiedonhankinnan välineenä. Episteeminen vakavuus, ts. siirtyminen varmasti tunnetusta kohti uutta tietoa, on arviointikriteerinä itsenäinen siinä suhteessa, että se ei ole riippuvainen kenenkään yksittäisen argumentaatioon osallistujan uskomuksista, sitoumuksista ja tiedosta. Kuitenkin se on suhteellinen käsite, sillä mahdollisuus jonkin seikan tietämiseen (eli tiedettävyys, *knowability*) määritellään väitteiden keskinäisten suhteiden perusteella. Väitteillä on näin ajateltuna eriasteisia mahdollisuuksia tietoon. Kehäpäätelmässä vain osa premisseistä voidaan tuntea itsenäisesti johtopäätöksestä, kun johtopäätös on asetettu joidenkin premissien hyväksymisen perustaksi tai premissit on mahdollista käsittää vain johtopäätöksestä käsin. Kuitenkin on samantekevää, missä ajallisessa järjestyksessä tai mistä syistä hankimme uskomuksemme. Väitteiden keskinäiset suhteet perustuvat siihen, että jotkut väitteet ovat perustavampia kuin toiset väitteet eikä tiedollisesti hyvin perusteltuja väitteitä voida todistaa vähemmän tunnetuilla väitteillä. (Ritola 2003) Dialogissa käytettynä taktiikkana kehämäinen päättely näyttää siis olevan heikkoa tai tehotonta erilaisin aste-eroin.

Kehäpäätelmän ongelmallisuuden ydin ei näin ollen ole siinä, että kaikki deduktiivisesti pätevät päätelmät sisältäisivät jonkinasteisen kehäpäätelmän. On nimittäin muistettava, että etenään luonnollisen kielen dialogeissa premissien ja johtopäätöksen tiedollinen samanmerkityksisyys tai välttämätön yhteys ei ole meille tavallisesti ilmeistä, ja voimme siten sanoa johtopäätöksen tuovan esiin myös aidosti uutta tietoa. Voimme ajatella myös Biron tarkoittavan tätä

sanoessaan, että kehämäiset elementit päättelyssä ovat yleensä dialogeissa harmittomia. Ongelmallisena kehäpäätelmä näyttäytyy vasta, kun argumentaatioissa sitä käytetään harhaanjohtavasti – Waltonin mukaan sofistisena taktiikkana – tavalla, joka jättää meille epäselväksi, miksi johtopäätöksen ilmaisema tosi väite ilmaisisi toden lisäksi myös uutta tietoa. Toinen kehämäiseen päättelyyn liittyvistä ongelmista ja epävakuuttavuudesta argumentaatiotilanteissa olisi se, että toisinaan ilmeistä, yksinkertaista ja sellaisena triviaalia tautologiaa yritettäisiin käyttää sen luonnollisen kentän, ts. matemaattis-loogisen päättelyn, ulkopuolella. Kuitenkin voimme sanoa myös jälkimmäisessä tapauksessa pikemminkin olevan kyse heikosta argumentaatiotaktiikasta – tai, Toulminia lainataksemme, jopa ”näennäisargumentista” – kuin varsinaisesti virheellisestä päättelystä.

Voimme toisaalta havaita kehämäisen päättelyn tarkastelun tuovan erityisellä tavalla esille informaalisina virhepäätelminä käsiteltyjen argumentaation elementtien merkityksen, ei vain joidenkin väitelauseiden loogisena ongelmallisuutena, vaan myös laajemmin inhimillistä rationaalisuutta jäsentävänä kysymyksenä. Virhepäätelmän määritelmän tavoittelemisen argumentaatioteoreettisesta näkökulmasta näyttäisi liittyvän myös tiedollisten kykyjen ja niiden kontekstisidonnaisuuden (tai pikemminkin tilanneherkkyyden) kriittiseen arviointiin.

7. Virhepäätelmä rationaalisuudessa epäonnistumisena

John Woodsin mukaan rationaalisuus on käsitettävissä inhimillisen elämän toiminnallisten käännteiden enemmän tai vähemmän tehokkaaksi käsittelyksi, jossa on erityisesti otettava huomioon rajalliset tiedolliset resurssimme sekä jatkuvat erehtymisen mahdollisuudet ja käytettävissämme olevan ajan rajallisuus. Aivan perustasolla ihmisen rationaalisuuden tehtäväksi voidaan siis arvioida hengissä selviäminen ja ihmisen rationaalisten selviytymiskeinojen

voidaan olettaa olevan muodostuneita (suhteellisen ongelmattomasti) geneettiseltä ja kulttuuriselta perustalta. Näitä rationaalisia perustaitoja ovat Woodsin mukaan ainakin (a) kyky ymmärtää merkityksiä ja tehdä johtopäätöksiä, (b) kyky tehdä yleistyksiä selvistä esimerkeistä ja kyky yksinkertaiseen induktiiviseen päättelyyn, (c) tiedollisten yhteistyötapojen hallinta ja kyky arvioida toisia tiedonlähteinä, (d) kyky tuottaa uutta tietoa, (e) kyky havaita moniselitteisyys ja epäselvyys sekä (f) kyky käsittää oma etu ja voimavarat sekä siihen liittyvä kiinnostus itsen ja muiden välille syntyvien ristiriitatilanteiden ratkaisemiseen. Woods ei pidä lueteltujen perustaitojen listaa välttämättä tyhjentävänä, vaan alustavana lähtökohtana, jota on tarpeen mukaan täydennettävä. (Woods 1992, 24-25)

Kuitenkin siinä tavanomaisessa muodossa, jossa informaaliset virhepäätelmät on usein esitetty, niiden voidaan ajatella olevan karikatyyreja tai yksinkertaistettuja esimerkkejä järjen epäonnistuneesta toiminnasta (*basic rational misperformance*), eivät siis ole tosiasiallisia päätöksenteon käytäntöjä eivätkä täydellisiä analyysejä todellisesta järjenkäytöstä. Tämän vuoksi niiden tutkimukseen on suhtauduttu kielteisesti tai niitä on kuvailtu liian voimakkaasti ja väärin. Logiikan perinteen meille välittämä käsitys (vaikka emme Hamblinin tavoin olettaisi erityisen historiallisesti yhtenäisen standardimääritelmän olevan olemassa) näkee Woodsin mukaan ongelmia virhepäätelmien toiminnassa ja tehtävässä alalla, joka ei ole niiden omaa. Tämä on pikemminkin vienyt virhepäätelmän tutkijan teoreettiseen umpikujaan. (Woods 1992, 30-31)

Woods nimittää sekä sellaisia tapauksia, joissa päättely on epäonnistunut tai ei ole saavuttanut tavoitettaan että myös argumenttien epärehellistä käyttöä järjen epäonnistuneeksi toiminnaksi. Jos päättely ei ole saavuttanut tavoitettaan (*misfire*), voimme puhua tiedollisten kykyjen riittämättömästä toiminnasta, esimerkiksi kyvyttömyydestä erottaa johtopäätöstä määrittävät riittävät ja välttämättömät ehdot, vaikeuksista käsitellä yhteenkuuluvia tai sisäkkäisiä negaatioita, yhteen liittyvien todennäköisyyksien hahmottamisvaikeuksista,

yksinkertaisiin tai nopeisiin induktiivisiin päättelyihin liittyvistä sekaannuksista ja niin edelleen. Toisaalta päättelyn väärinkäyttö (*abuse*) merkitsee pikemminkin tietoista manipulaatiota, toisen epätietoisuuden ja erehdyksen hyödyntämistä ja sekaannuksen aiheuttamista edellä mainituilla alueilla. (Woods 1992, 28-30) Voimme havaita Woodsin tekemässä erottelussa manipulatiivisten ja riittämättömien päätelmien välillä samanlaisen pyrkimyksen erottaa toisistaan päättelyn tahallinen ja tahaton virheellisyys kuin on myös sekä Waltonilla että Toulminilla. Tätä virheellisen päättelyn aste-erojen tunnistamista voimme pitää erityisesti informaalisen logiikan suuntauksen ilmiönä. Merkittävää on, että formaalille logiikalle tämä virheellisen päättelyn sisäinen erottelu toisaalta heikkoon ja epävakuuttavaan ja toisaalta harhaanjohtavaan argumentaatioon on yhdentekevä: deduktiivisen epäpätevyyden määritelmä ei tarvitse selitystä virheellisyyden syistä tai aste-eroista ja samalla se on vaikuttanut psykologisoivan suhtautumisen omaksumiseen virhepäätelmiä kohtaan.

Woods sanoo olettavansa, että tiedolliset taidot, joita ihminen tarvitsee selviytyäkseen, sisältävät rationaalisia sääntöjä ja strategioita, ja jossain tilanteissa nämä menettelytavat ovat kiinnostavasti epäkorrekteja. Onko siis virhepäätelmät tulkittava käytännöllisiksi ja strategisiksi vai tiedollisiksi virheiksi, vai voimmeko tulkita niitä eri tavoilla eri tilanteissa? Woodsin mukaan kuitenkin toimintaan liittyvä virheellisyys pitää sisällään myös tiedollisen virheen. Voimme huomata, millaista hengissä pysymiseen liittyvää painoarvoa esimerkiksi yhden tapauksen perusteella tehdyistä yleistyksistä meille on, jos kyseessä sattuu olemaan päätös välttää esimerkiksi syömästä enää tiettyä sientä yhden ainoan epämiellyttävän kokemuksen perusteella tai muista hyvinkin arkisista seikoista. Yleensä käytämme tämänkaltaisia päättelymalleja (kuten esimerkkinä mainitun kaltaista yleistystä, jota joissakin tilanteissa pitäisimme liian nopeana), jotka esimerkiksi kriittisen keskustelun kontekstissa määrittelisimme virhepäätelmiksi, elossapysymisen kannalta onnistuneesti, tiedollisesti luottavaisena – ja usein! (Woods 1992, 28-30) Eikö siis pikemminkin toimintamme ilmeinen rationaalisuus erilaisissa konteksteissa muodosta

kriteerin valittujen argumentaatiomallien arvioimiselle kuin jokin ikuisuuden näkökulmasta pätevä ideaalinen malli?

Woods irrottautuu rationaalisuutta tarkastellessaan argumentaation ja dialogityyppien kontekstista. Kuitenkaan tämä ei merkitse päättelysuoritusten arviointia päättelyjen muotoon liittyvillä kriteereillä, vaan virhepäätelmillä on myönnettävä olevan keskeinen asema koko ihmisen rationaalisuutta käsiteltäessä. Vaikuttaa siltä, että yhtenä informaalisen logiikan suuntauksen yhteisenä lähtökohtana voitaisiin nähdä juuri kontekstiherkkyden ja rationaalisuuden välinen tasapaino selitettäessä argumentaation hyväksytävyyden arvioinnin kriteerejä: päättelyn pätevyyden määrittely on yhteydessä kykyyn sekä tehdä ero irrationalisuuden ja rationaalisuuden välille että kykyyn tunnistaa tavoissamme suorittaa tiettyjä tavoitteellisia puheaktien sarjoja olevan havaittavissa niitä ohjaavia ja niiden onnistumista määritteleviä normatiivisia malleja.

Woodsin mukaan virhepäätelmien perinteisen analyysin kannalta ongelmallista on ollut se, että filosofian traditio on samalla kertaa sekä asettanut tehtäväkseen virhepäätelmien tutkimuksen että ollut haluton näkemään niiden laajemman merkityksen esimerkiksi rationaalisuudelle ja siksi määritellyt ne vain yhden näkökulman, so. loogisen pätevyyden, kautta. Monet informaalisista virhepäätelmistä voivat elossapysymiselle välttämättömien tiedollisten kykyjen epäonnistumisina tuoda esiin hyvin perustavanlaatuisella tavalla ihmisen rationaalisuuden tilan. Kuitenkaan virhepäätelmien yhteydessä ei ole tarpeeksi otettu huomioon sitä, että käsiteltäessä niiden virheellisyyden luonnetta, joudutaan myös kohtaamaan esimerkiksi tietoon liittyviä suuria kysymyksiä, jotka ovat filosofialle keskeisiä. On kuin olisi vaadittu, että virhepäätelmän tutkijan tulee ensin kumouksellisesti edistää tutkimusta keskeisissä filosofisissa kysymyksissä, jotta hän voisi edetä virhepäätelmien parissa. Woods kannustaa huomaamaan, että teoria virhepäätelmistä olennaisesti kuuluu filosofiaan, mutta silti se samalla koskettaa myös muita tieteenaloja. (Woods 1992, 32-33)

Huolimatta rationaalisuuden standardien erilaisuudesta erilaisten inhimillisten toimintojen konteksteissa ja kentillä, voidaan myös Toulminin mukaan ainakin joissain tilanteissa määritellä meistä riippumaton lähtökohta rationaalisuudelle ja välttää relativismi. Kuitenkaan ihmisen käsityskyky ei ole muodollisista ominaisuuksista erillinen kohde, mutta ongelmallista on ajatella rationaalisuutta tietynlaisen väitteiden tai käsitteiden järjestelmän piirteenä, silloin kun sitä tulisi tarkastella pikemminkin käytäntöinä, joiden avulla ihmiset voivat siirtyä käsitte- ja uskomuskokonaisuuksista toisiin. (Toulmin 1977, 478; Toulmin 1999, 254-256)

Kuinka siis voidaan sovittaa yhteen tarve löytää objektiivinen lähtökohta rationaalisille arvosteluille ja toisaalta lukuisille rationaalisille standardeille, jotka ovat määräävässä asemassa eri ympäristöissä? Toulmin ajattelee, että systemaattisuus ei ole rationaalisuuden välttämätön piirre, vaikka esimerkiksi objektiivisena pidetyn formaalin rationaalisuuden (yli)korostunut asema kaikilla elämänalueilla on saanut ”näennäismatemaattisen absolutismin” ajattelutavoissamme ja standardeissamme näyttämään ainoalta vaihtoehdolta äärimmäiselle historiallis-kulttuuriselle relativismille. Toulminin mukaan olemme jääneet koukkuun, jossa ajattelutapojen ja näkökulmien rationaalisuuden arvioimisen kriteerit ja testit sisältävät pääasiassa kysymyksiä formaaleista piirteistä, ja näin päätettäväksemme jää vain kysymys siitä, mikä järjestelmä saa määrittää rationaalisuuden standardin, joka sitten saa auktoriteetin suhteessa kaikkiin rationaaliin valintoihin. (Toulmin 1977, 484-486) Toulminin huoli rationaalisuuden kriteerien yksipuolisuudesta on toki perusteltu, mutta muotoilussaan äärimmäinen. Sitä ei silti missään nimessä tulisi ohittaa, vaan pyrkiä näkemään se laajemmassa kontekstissa. Vaikka emme pitäisi Toulminin formaalia logiikkaa kohtaan esittämää kritiikkiä oikein suunnattuna tai aiheellisena, on meidän kuitenkin myönnettävä sen yhteiskuntakriittinen arvo. Esitetty kritiikki nostaa vastustamattomasti mieleen habermasilaisen käsityksen rationaalisuuden välineellistyneestä tilasta – ja toisaalta ihmisen

kommunikatiivisuudesta sen laajentumisen mahdollisuutena (esimerkiksi Habermas 1984).

Toulminin mukaan arvioimme toiminnan rationaalisuutta usein suhteessa siihen, kuinka sopeudumme käyttäytymään tuntemattomissa tilanteissa. Olisi mahdollista, että ajattelutoimintojen rationaalisuutta tulisi arvioida pikemminkin huomioimalla tavat, joilla ihminen muuttaa älyperäistä asemaansa kohdatessaan odottamatonta, eikä tarkkailemalla hänen tavanomaisten käsitteidensä ja uskomustensa johdonmukaisuutta. Jos kysymykset rationaalisuudesta koskisivat vain formaaleja suhteita, niin muut kysymykset rationaalisten näkökohtien soveltamisesta ajattelun muutoksiin ja käsitteiden kehittymiseen olisivat tavoittamattomissamme, sillä formaalit suhteet voivat tarkasti ottaen olla voimassa vain sellaisten lauseiden välillä, jotka kuuluvat samaan käsitejärjestelmään. (Toulmin 1977, 486-7)

Toulminin mukaan formaalit päätelmät ovat kielellisiä ilmaisuja stereotyyppisille älyllisille käytännöille ja sellaisina ymmärrettävissä aikaisemmin tapahtuneiden käsitteellisten muutosten historiallisiksi tuotteiksi. Toisaalta uusien käsitteiden esiintuominen tai muokkaaminen pitää sisällään vielä vakiintumattomia käytäntöjä, jotka voidaan ilmaista kielellisesti vain vapaamuotoisina argumentteina. Kulttuurisessa tai ajallisessa kohtaamistilanteissa peruskäsitteemme ja älylliset rakenteemme joutuvat välttämättä uudelleenarvioitaviksi ja ajavat kriisiin käsitteelliset stereotyyppimme. Erityisesti tällaisessa tilanteessa meidän olisi pyrittävä yksiarvoisten pätevyyden ja virheettömyyden kriteerien taakse ja pohdittava, miksi juuri nämä kriteerit ovat saaneet oman nykyisen relevanssinsa ja oikeutuksensa. Tällaista toimintaa Toulmin kutsuu intellektuaaliseksi ekologiaksi. (Toulmin 1977, 486-488)

Toulmin toteaa länsimaisen filosofian tietoteorioiden voimakkaan suuntautumisen matematiikkaan ja teoreettiseen fysiikkaan johtuvan

”takertumisesta platonismiin” ja keskittymisestä kysymyksiin loogisesta muodosta.⁹ Tämä on jättänyt kysymykset rationaalisesta toiminnasta ja henkisestä mukautumiskyvystä liian vähälle huomiolle. Viimekädessä ihminen osoittaa rationaalisuutensa, ei järjestämällä käsitteensä ja uskomuksensa siisteiksi formaaleiksi rakenteiksi, vaan valmiudellaan vastata uusien tilanteiden haasteisiin tunnistaen aiempien käytäntöjen puutteet ja siirtyen niistä eteenpäin. (Toulmin 1977)

On aivan ilmeistä, kuinka lähelle toisiaan Woodsin ja Toulminin näkemykset rationaalisuudesta kykynä toimia maailmassa tulevat. Toulmin ei kuitenkaan hahmota virhepäätelmien analyysin roolia rationaalisuuden määrittelyssä tai niiden mahdollista keskeistä asemaa siinä laajassa mielessä ymmärretyn logiikan ja tietoteorian yhteistyössä, jota myös hän itse voimakkaasti ajaa. Tämän voisimme pitkälle ajatella johtuvan ongelmista, joita formaalisuuden hylkääminen lopulta Toulminille tuottaa: vaikka argumentin käsittely informaalisena rakenteena on kiinnostavaa ja se erityisellä tavalla haastaa koko loogisen pätevyyden käsitteen, siitä jää kuitenkin puuttumaan sekä (a) virhepäätelmien identifioimisen keinot (kuinka virhepäätelmät on erotettavissa toisistaan, jos ne on tunnistettavissa vain virheellisen päättelyn yleisimpiä piirteitä) että (b) sen selittäminen, miksi tietynlaiset tavat argumentoida saavat erilaisen arvion eri konteksteissa sekä lisäksi (c) kyky niiden kautta edistää hänen itsensä määrittelemää uutta epistemologista näkökulmaa. Tämän vuoksi Woodsin ja Waltonin kolmitasoista formaalisuuden määritelmää voidaan pitää verrattomasti onnistuneempana ratkaisuna kysymykseen formaalin ja informaalisen logiikan osin yhtenevästä kentästä. On kuitenkin pidettävä mielessä, että Toulminin ajattelu edeltää varsinaista informaalisen logiikan suuntauksen syntyä noin kaksi vuosikymmentä: häneen ovat vaikuttaneet pikemminkin tavallisen kielenkäytön filosofia ja retoriikan tutkimus kuin

---

⁹ Toulminin esittämä kritiikki ei ole ainutlaatuista, sillä esimerkiksi John Dewey on arvostellut voimakkaasti tällaista kreikkalaista alkuperää olevaan ja filosofian traditiossa jalustalle nostettua matemaattis-geometriseen ihanteeseen tarrautumista. (Dewey 1999)

pyrkimys argumentaatioteorian tai argumenttien arvioinnin kehittämiseen muutoin kuin osana tietoteoriaa.

Toisaalta on merkittävää, kuinka intellektuaalisen ekologian käsite ilmaisee paljolti samaa kuin Waltonin maieuttinen toiminta, sillä molemmissa on olennaisesti kyse implisiittisten sitoumusten tuomisesta tietoiseen tarkasteluun: Toulmin ajattelee tämän merkitsevän käsitteidemme uudistumista ja muokkautumista, Walton puolestaan mahdollisuutta uuteen tietoon.

PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassa käsiteltiin formaalisuudelle annettuja määritelmiä tuoden erityisesti esille Woodsin ja Waltonin tekemän erottelun argumenttien virheiden selittämisestä (1) oikean matemaattis-loogisen muodon, (2) oikean matemaattis-loogisen muodon sekä semanttisten piirteiden sekä (3) puhetapahtuman kannalta, jota on myös mahdollista tarkastella rakenteellisen johdonmukaisuuden ja rationaalisuuden näkökulmasta. Samalla tuli ilmi tarve luopua formaalisuus – informaalisuus vastakkainasettelusta virhepäätelmien tutkimuksen suhteen, ja havaittiin, kuinka virhepäätelmien tutkimus osana argumentaatioteoriaa toi esiin mielenkiintoisia näkökulmia argumenttien arvioinnista tiedonhankinnan välineinä, sekä eksplikoitiin argumentin arvioinnin koko kuva sekä väitelauseiden johdonmukaisuuden että kontekstin ja konventioiden ohjaaman puhetilanteen analysointina. Esiin tuli myös joitakin yhteisiä piirteitä informaalisen logiikan sekä argumentaatioteoreettiseen keskusteluun osallistuvien ajattelijoiden näkemyksissä, jotka voivat erityisesti viitata muodostumassa olevan oppialan keskeisiin sitoumuksiin. Tällaisia ovat mahdollisesti käsitys tiedon saavuttamisesta dialogin ja jonkinlaisen kommunikatiivisen reflektion kautta sekä käsitys rationaalisuuden ja pätevyyden sisäisestä yhteydestä. Toisaalta erilaisia informaalisen logiikan näkökulmia yhdistävänä tekijänä voidaan pitää virhepäätelmän ja heikon

argumentaation erottamista toisistaan: sekä Walton, Woods, Biro että Toulmin nimeävät nämä moitittavan argumentaation eri puolet. Myös epäilyttävien argumenttien esiintymisen tahallisuus tai tahattomuus dialogissa hahmottui yhdeksi relevantiksi arviointikriteeriksi yhdessä esitettyjen väitteiden (eli väitteiden, joiden puolustamiseen keskustelussa sitoudutaan, ns. *light-side commitments*) ristiriidattomuuden ja rationaalisuuden kanssa. Jotta ymmärtäisimme, miksi esimerkiksi auktoriteettiin vetoaminen on joskus onnistunut ja toisinaan täysin epävakuuttavaa argumentaatiota, meidän on tunnustettava, ettei luonnollisen kielen argumentteja voida muuntaa vain loogisia elementtejä sisältäviksi lauseiksi menettämättä jotain olennaista käytettyjen käsitteiden keskinäisen relevanssin merkityksestä argumentin hyväksyttävyyden tai moitittavuuden arvioinnissa.¹⁰ Tästä näkökulmasta monien ns. informaalisten virhepäätelmien selittäminen puhtaasti formaalin logiikan lähtökohdista ja ihanteista jää väistämättä karikatyyrimäisten esimerkkien muokkaamiseksi monimutkaisista argumentaatiotilanteista tai psykologisoivaksi suhtautumiseksi epäpäteviksi määriteltyjen argumenttien mahdolliseen vakuuttavuuteen. Näin Waltonin korostama virhepäätelmiä koskevan teorian pragmaattisuuden vaatimus tulee entistä perustellummaksi, kun virhepäätelmän nähdään liittyvän perustelemattomiin ja jopa epärehellisiin tapoihin käyttää argumentteja dialogeissa ja kyseenalaisiin siirtymiin erilaisten keskustelukonventioiden välillä, eikä vain väitelauseiden loogiseen rakenteeseen enemmän tai vähemmän liittyvänä epäjohdonmukaisuutena. Tutkielmassa esiin tuodut kannat osoittavat myös, kuinka epäyhtenäisyydestään huolimatta informaalisen logiikan suuntaus kuitenkin kokonaisuudessaan liittyy myös monien argumentaatioteorioiden ja retoriikan tutkimusten aristotelismiin palaavaan tapaan tarkastella ihmistenvälistä dialogia.

---

¹⁰ Tällöin ei ole kyse vain käsitteiden semanttisesta epäselvyydestä, vaan niiden keskinäisen suhteen relevanssista koko dialogin vakuuttavuudelle. Luotamme varmasti seuraavan esimerkin auktoriteetteihin hiukan eri tavoin: "...ja kysymyksessä eurooppalaisesta tekijänoikeuslainsäädännöstä vetoankin nyt Opetusministeriön asiantuntijatyöryhmän / kansainvälisen valokuvataiteilija Heli Rekulan / naapurini Virtasen näkemykseen siitä, kuinka tulevaisuudessa tulisi kehittää..."

Tutkielmassa tuotiin esiin kehämäinen päättely erityisenä pätevyyteen liittyvänä ongelmana. Vaikuttaa siltä, että toisaalta tautologioille on annettava aivan erityinen asema suhteessa rationaalisuuteemme, suorastaan niin, että voimme nähdä siinä mahdollisuuden pätevyyden määritelmälle. Kuitenkin on yhtä ilmeistä, että pelkille itsestäänselvyyksille tai toistolle perustuva argumentaatio on normaalien puhetapahtumien kannalta erinomaisen hyödytöntä. Asiasta voimme ehkä vain todeta – tutkielmassa esiin tulleista ajattelijoista eniten Waltonin hengessä – myös kehäpäätelmän mahdollisen virheellisyyden ratkeavan suhteessa toisaalta kontekstiin, ts. dialogityyppiin ja sen päämäärään (kuten esimerkiksi todistaminen tai tiedon lisääminen), ja toisaalta toimijan intention, ts. tahattomaan virheeseen tai sofistiseen taktiikkaan. Kehämäisen päättelyn ongelma ei ole sen muoto, sillä kaikkiin päteviin argumentteihin liittyy kehämäisiä piirteitä, myös sellaisiin, joiden voimme sanoa johtavan tiedollisesti varmoista ja itsenäisistä pmissseistä kohti johtopäätöstä. Kehämäisestä päättelystä tiedonhankinnan heikkoutena voidaan aidosti puhua silloin, kun tällaista taktiikkaa on käytetty harhaanjohtavasti keskustelussa: virhepäätelmä ei ole ainoastaan argumentti, vaan myös tapa, jolla sitä on käytetty. Sellaista tavanomaista argumentaatiota, jossa johtopäätös ei tuo esiin niinkään uutta tietoa kuin uudella tavalla selventää premissien sisältämää tietoa, meillä ei ole syytä pitää missään negatiivisessa mielessä kehäpäättelynä, vaikka se sellaisia elementtejä sisältäisikin.

Avoimeksi jäi kysymys rationaalisuuden määrittelystä toisaalta tiedolliseksi ja toisaalta hyvin perustasoiseksi käytännölliseksi kysymykseksi. Episteemisen vakavuuden käsite vaikutti erityisen yhteensopivalta Toulminin argumentaation rakennetta koskevan ajattelun kanssa: johtopäätökset oikeutetaan siinä ei-muodollisesti tietystä johtopäätökselle relevantista tuesta tavalla, joka takaa sen, että argumentti siirtyy aina itsenäisesti tunnetuista perusteista uutta tietoa sisältävään johtopäätökseen. Kuitenkin rationaalisuus näyttää olevan yksi tärkeimmistä tavoista määrittää argumentin hyväksyttävyyys itsenäisesti ja objektiivisesti ilman deduktiivisen pätevyyden määritelmää. Samalla myös tietty

episteeminen lähestymistapa informaalisen logiikan suuntaukseen vaikuttaisi perustellulta, vaikka lähestyisimme virhepäätelmiä hyvin pragmaattiselta kannalta. Käsiteltävänäme ovat siis samanaikaisesti kysymykset (1) luonnollisen kielen argumenttien hyväksyttävyyden ja arvioinnin kriteereistä, (2) virhepäätelmistä sofistisina taktiikkoina (ei siis yksinomaan epäpätevinä argumentteina) sekä (3) ajatus formaalisuudesta myös argumentatiivisten käytäntöjen sääntöihin liittyvänä ominaisuutena.

Sanotun perusteella Woodsin ja Waltonin suosittelema pluralistinen kanta virhepäätelmien määrittelyyn sekä arviointiin tuli mielenkiintoisella tavalla esille. Käsitteen 'virhepäätelmä' käytön yleisyyden ei tulisi johtaa meitä ajattelemaan, että kaikki argumentaation ongelmallisuus olisi tyhjentävästi määriteltävissä päättelyn loogiseksi epäpätevyydeksi. Pikemminkin virhepäätelmällä (*fallacy*) meidän tulisi tarkoittaa deduktiivisen päättelyn vajavaisuuksien tai virheiden *lisäksi* erilaisia argumentaatioita eri tilanteissa ohjaavien konventioiden loukkauksia sellaisten argumentaatiotaktiikoiden muodossa, joiden tiedämme tavoittelevan dialogin ensisijaisesta päämäärästä poikkeavia tavoitteita, mutta jotka oman etumme vuoksi mieluummin salaamme muilta keskusteluun osallistujilta. Mielekkäältä vaikuttaisi myös yritys laajentaa käsitteistössämme "päättelyn" sisältämään monenlaisia yhdessä tapahtuvan rationaalisen perustelemisen käytäntöjä.

Näyttää kiistattomalta, että virhepäätelmien tutkimuksella on erityinen asema filosofian ytimessä. Tämän tarkoituksena ei kuitenkaan voi olla argumentaatioteorioiden yleisesti ilmaisemien tavoitteiden jakaminen toisaalta argumentaation tulkintaan ja rakenteelliseen ymmärtämiseen ja toisaalta argumenttien identiteettien ja niiden normien tutkimukseen siten, että oletettaisiin toisen niitä olevan käytännöllinen ja mekaaninen, ja toisen tieteellisesti merkittävämpi, teoreettisesti arvokkaampi ja filosofisesti toista perustavanlaatuisempi. Mitä muuta tämä merkitsisi, kuin turhien historiallisten dikotomioiden uusintamista?

Lähteet

Aristoteles (2002) *Topiikka. Sofistiset kumoamiset*. Tampere: Gaudeamus. (Classica, osa II)

Austin, John L. (1971) *Performative-Constative*. Teoksessa Searle, J. R. (toim.) *The Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press. 13-22.

Austin, John L. (1973) *How to do things with Words*. New York: Oxford University Press.

Barth, E. M. & Krabbe, Erik C. W. (1982) *From Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation*. Berlin: Walter de Gruyter.

Berg, Jonathan (1992) *Validity and Rationality*. Teoksessa van Eemeren, Frans H.; Grootendorst, Rob; Blair, J. Anthony & Willard, Charles A. (toim.) *Argumentation Illuminated*. Amsterdam: Stichting Internationaal Centrum voor de Studie van Argumentatie en Taalbeheersing (SICSAT). 104-112.

Biro, John & Siegel, Harvey (1992) *Normativity, Argumentation and an Epistemic Theory of Fallacies*. Teoksessa van Eemeren, Frans H.; Grootendorst, Rob; Blair, J. Anthony & Willard, Charles A. (toim.) *Argumentation Illuminated*. Amsterdam: Stichting Internationaal Centrum voor de Studie van Argumentatie en Taalbeheersing (SICSAT). 85-103.

Davis, Steven (1980) *Perlocutions*. Teoksessa Searle, John R.; Kiefer, Ferenc & Bierwisch, Manfred (toim.) *Speech Act Theory and Pragmatics*. Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company. 37-55.

Dewey, John (1999) *Pyrkimys varmuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.

van Eemeren, Frans H. & Grootendorst, Rob (1992) *Argumentation, communication, and fallacies: a pragma-dialectical perspective*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

van Eemeren, Frans H. et al. (1996) *Fundamentals of Argumentation Theory: A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Habermas, Jürgen (1984) *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and rationalization of society*. London: Heinemann.

Hamblin, Charles L. (1970) *Fallacies*. London: Methuen.

Hansen, Hans V., 'The Straw Thing of Fallacy Theory: The Standard Definition of Fallacy'. *Argumentation*, vol. 16, 2 (2002), 133-155.

Hintikka, Jaakko, 'Is Logic the Key to All Good Reasoning?'. *Argumentation*, vol. 15, 1 (2001), 35-57.

Johnson, Ralph H., 'The Relation between Formal and Informal Logic'. *Argumentation*, vol. 13, 3 (1999), 265-274.

van Laar, Jan Albert, 'Ambiguity in Dialogue'. *Informal Logic*, vol. 21, 3 (2001), 245-266.

Prosise, Theodore O.; Miller, Greg G. & Mills, Jordan P., 'Argument Fields as Arenas of Discursive Struggle'. *Argumentation & Advocacy*, vol. 32, 3 (1996), 111-132.

Ritola, Juho, 'Begging the Question: A Case Study'. *Argumentation*, 17 (2003), 1-19.

Toulmin, Stephen (1977) *Human Understanding. The Collective Use and Evolution of Concepts*. New Jersey: Princeton University Press.

Toulmin, Stephen (1999) *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press (reprinted as 1958, Cambridge: Cambridge University Press).

Toulmin, S., Rieke, R. & Janik, A. (1984) *An Introduction to Reasoning. Second Edition*. New York: Macmillan Publishing Company.

Walton, Douglas N. (1985) *Arguer's Position. A Pragmatic Study of Ad Hominem attack, Criticism, Refutation, and Fallacy*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

Walton, Douglas N. (1989) *Informal Logic. A Handbook for Critical Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Walton, Douglas N. (1995) *A Pragmatic Theory of Fallacy*. Tuscaloosa, Alabama: The University of Alabama Press.

Walton, Douglas N. (1996) *Argument Structure. A Pragmatic Theory*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.

Walton, Douglas & Brinton, Alan (toim.) (1997) *Historical Foundations of Informal Logic*. Aldershot, England: Ashgate Publishing Ltd.

Walton, Douglas N. & Krabbe, Erik C. W. (1995) *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. Albany: State University of New York Press. (SUNY series in logic and language)

Woods, John (1992) *Who Cares about the Fallacies?* Teoksessa van Eemeren, Frans H.; Grootendorst, Rob; Blair, J. Anthony & Willard, Charles A. (toim.)

Argumentation Illuminated. Amsterdam: Stichting Internationaal Centrum voor de Studie van Argumentatie en Taalbeheersing (SICSAT). 23-48.

Woods, John & Walton, Douglas (1982) *Argument: The Logic of the Fallacies*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson.